

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (KELÂM) ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KADER BAĞLAMINDA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Şeyma ÇADIRCI

ŞANLIURFA-2019

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (KELÂM) ANA BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KADER BAĞLAMINDA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Şeyma ÇADIRCI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE

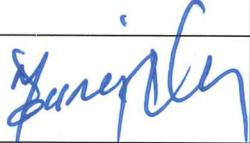

ŞANLIURFA-2019

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
TEZ ONAY SAYFASI

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Kelâm Anabilim Dalı 155230026 numaralı Şeyma ÇADIRCI'nın hazırladığı “Kader Bağlamında İnsanın Özgürlüğü” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 10/05/2019 tarihinde, saat 10.00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

10/05/2019

Sınav Jürisi	Ünvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmza
Danışman	Dr.Öğr.Üyesi M.Cüneyt GÖKÇE	KABUL	
Üye	Dr. Öğr.Üyesi Veysel KASAR	KABUL	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hacer ŞAHİNALP	KABUL	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

10/05/2019

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORIJİNALLIK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı Şeyma ÇADIRCI
Öğrenci Numarası 155230026
Enstitü Anabilim Dalı Temel İslam Bilimleri (Kelam)
Programı Tezli Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) Kader Bağlamında İnsanın Özgürlüğü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 65 sayfalık kısmına ilişkin, 18/04/2019 tarihinde şahsım/danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 29'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları dahil,
- 2- Kaynakça dahil
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

18/04/2019
Şeyma ÇADIRCI

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 18/04/2019
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt GÖKÇE/Danışman

ÖZET

KADER BAĞLAMINDA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Şeyma ÇADIRCI

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE

Nisan, 2019, 65, sayfa

Kadere İman, iman esaslarından biri olup diğer iman esaslarıyla birlikte düşünüldüğünde Allah'a (c.c) iman etmenin tabîî bir neticesi olarak düşünülmektedir. Çalışmamız Kadere İman ve İnsanın Özgürlüğünü irdelemektedir. Girişte, kader ve özgürlük meselesini daha iyi ifade etmek için ecel, ilim, irade ve tekvin gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde kader, kaza ve özgürlük(hürriyet) kavramlarının anlamları açıklanarak, değerlendirmeleri yapılmıştır. Kader kavramına, ezelden ebeye kadar olmuş ve olacak şeylerin hepsinin Allah tarafından bilinmesi ve irade edilmesi manası verilirken, kaza kavramı ise ezelden bilinen ve takdir edilen şeyin, yeri ve zamanı geldiğinde Allah tarafından ortaya çıkarılması anlamında kullanılmıştır. Özgürlük (hürriyet) kavramının da, kişinin kendi başına istediği gibi hareket etmesi, inanç konusunda hiçbir düşüncenin etkisinde kalmaması, özgür davranılması gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.

İkinci kısımda, kader ve insan iradesiyle ilgili olarak mezheplerin görüşleri aktarılmıştır. Cebriyye mezhebi insanın kendi eylemlerine müdahale edemediğini, bu konuda özgür olmadığını savunurken, Kaderiyye mezhebi ise, insanın kendi eylemlerinde tek hak sahibi olduğunu ve Allah'ın eylemleri yaratmada hiçbir etkisinin olmadığını savunmuştur. Eş'ariyye mezhebi, insan eylemlerinin gerçek işleyicisinin Allah olduğunu, insanın kendi eylemlerine dair herhangi bir şeyi yaratmasının mümkün olmadığını savunurken, Mu'tezile mezhebi ise kişiye tam anlamıyla özgür bir irade verip, eylemlerinin tek muhatabının insan olduğu üzerinde durmuştur. Eğer insan bu özelliğe sahip olmasaydı ve herhangi birinin bu eylemlere etkisi olsaydı, bu eylemlerinden ötürü insanın sorumlu tutulması adil olmazdı görüşünü savunmuştur. Mâtûîrîdî mezhebi de, insana kendi eylemlerini işleme

iradesi, gücü ve özgürlüğü verildiğinden kişinin bu eylemlerinden dolayı sorumlu tutulması gerektiği görüşünü savunmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, kaza, kader ve insan iradesindeki özgürlük ile alakalı Kur'ân ayetleri aktarılıp, değerlendirmeleri yapılmıştır. Sonuç olarak her asırda ve her dönemde tartışılabilen kader bağlamında insan özgürlüğü farklı bakış açılarıyla ve yorumlamalarıyla verilmiş olup, kaderin insan özgürlüğüne etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kader, Kaza, Özgürlük(Hürriyet), İrade, İlim, Tekvin, Ecel.

ABSTRACT

HUMAN'S FREEDOM IN THE CONTEXT OF DESTINY

Şeyma ÇADIRCI

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Studies

Advisor: Asst. Prof. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE

April, 2019, 65, pages

Being one of the principles of creed, faith in destiny is considered to be a natural consequence of belief in Allah. This study examines faith in destiny and human's freedom. In introduction, certain contexts such as fate, wisdom, will and genesis are emphasized in order to explain destiny and freedom better. In the first chapter the notions of destiny, predestination and freedom (liberty) are identified and analysed. Destiny is defined as Allah's knowledge and decree of all things that has happened since pre-eternity and will happen till post-eternity. On the other hand, predestination means the occurrence of the things known and ordained in pre-eternity when the right time and place are met by Allah. Freedom (liberty) is identified as the individual's free actions carried out at his own will, without being influenced by any faith.

In the second chapter, ideas of sects on destiny and human's will are quoted. While the sect called Cebriyye claims that humans cannot interfere with his own actions and therefore are not free, Kaderiyye sect argues that humans are the only one to have a say in their actions and that Allah is not effective in creating these actions. On the other hand, Eş'ariyye sect suggests that Allah is the true processor of human actions, and it is not possible for humans to create anything regarding his own actions whereas Mu'tezile sect assigns an absolute will to individuals and emphasizes that the only responsible one for his actions is the humans. Mu'tezile further suggests that if humans did not have such a feature and someone else intervened in his actions, then it would not be fair to make him liable for these actions. Similarly, the sect of Mâtûîrîdî argues that since humans are bestowed with

the will, power, and freedom to process his own actions, they should be held accountable for these actions.

In the third chapter, verses from Quran about destiny, predestination and human's freedom are presented and examined. In conclusion, human's freedom in the context of destiny, which has been debated in all period and eras, is discussed with different points of views and comments. Destiny's impact on human's freedom is particularly highlighted.

Keywords: Destiny, Predestination, Freedom (Liberty), Will, Wisdom, Genesis, Fate.

KADER BAĞLAMINDA İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	III
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYANBELGESİ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ	1
KADER VE ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ DURUMLARI İFADE EDEN KAVRAMLAR.....	1
1. ECEL	Hata! Yer işaret...
2. İRADE	5
3. İLİM	7
4. TEKVİN	9

BİRİNCİ BÖLÜM

KADER-KAZA VE ÖZGÜRLÜK TANIMLARI

1.1. KADER-KAZA VE ÖZGÜRLÜK	12
1.1.1. Lafız Olarak Kader	12
1.1.2. Terim Olarak Kader	13
1.1.3. Lafız Olarak Kaza	14
1.1.4. Terim Olarak Kaza	14
1.1.5. Özgürlük/Hürriyet	15
1.2. KADER VE İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ KONUSUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ	16

1.2.1. Cebriyye	16
1.2.2. Kaderiyye	17
1.2.3. Selefiyye	18
1.2.4. Eş'âriye	19
1.2.5. Mu'tezile	21
1.2.6. Mâtürîdiyye.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KER'İM'DE KADER VE ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ AYETLERİN İRDELENMESİ

2.1. HER ŞEY BİR KADERE GÖRE YARATILMIŞTIR.....	32
2.2. ALLAHIN BİLGİSİ VE KADER.....	35
2.3. ECEL (SINAV İÇİN SÜRE TANIMA) VE KADER.....	40
2.4. DİLEME (MEŞİYET) AYETLERİ VE KADER.....	44
2.5. İNSANA AİT FİLLER VE KADER.....	477
SONUÇ	50
KAYNAKÇA	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.1

KISALTMALAR

b.	: Bin
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
ö.	: Ölümü
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

KADER VE ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ DURUMLARI İFADE EDEN KAVRAMLAR

1. ECEL

Ecel kelime olarak “geleceğe ait olmak üzere belirlenmiş zaman, süre¹, vakit ve o vaktin sonu² ya da muayyen bir müddetin sonu”³ gibi anlamlara gelir. Genel olarak herhangi bir şey konusunda, evvelden belirlenmiş vakit ve bu vaktin bitimi anlamında kullanılmaktadır. Terim olarak ise, “Yüce Yaratıcı tarafından tüm yaratılmış canlılar için belirlenen yaşama, hayat süresi ve belirlenen sürenin bitimi yani ölüm vakti”⁴ demektir. Çoğulu “âcâl”⁵dir. Kur’an-ı Kerim’de ecel, borç için belirlenen son ödeme tarihi, boşanan veya eşi ölen kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken müddet, helâk edilmeden önce kafirlere tanınan süre, fert ve toplum için belirlenmiş hayat süresi ve daha çok bu sürenin sonu, kısaca ölüm vakti gibi manalarda kullanılır. Kur’an-ı Kerim’de genel olarak bu anlamlarda kullanılırken, bazen de “ecel-i müsemma” (belirlenmiş) herhangi bir şey için belirlenmiş süre veya belirlenen bu sürenin bitimi manasında kullanılır. Bu konuda En’âm Suresi 2. ayette “Sizi çamurdan var eden, sonra da bir ecel takdir eden Allah’tır; ecel-i müsemma, Allah’ın katındadır” buyurulmaktadır. Bu ayette geçen iki ecel kelimesi hakkında ihtilaflar bulunmakta olup bu ihtilaflara rağmen birinci anlamda “ömür” (hayat müddeti), ikinci anlam da ise “ölüm vakti” (ömrün sonu) olarak anlamak mümkündür.

Ecel kavramı, kelam ilminde kader tartışmaları bağlamında da ele alınan bir konudur. Ecel konusunda, bir vakıa olarak mezhepler arasında pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Ecel, daha çok “maktülün eceli” konusuyla ele alınıp tartışılmıştır.

---

¹A.Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987), 253.

²Osman Karadeniz, “Ecel ve Ömür”, *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Baskı, 2013), 663.

³Bekir Topaloğlu, “Kader”, *Kelam Terimler Sözlüğü*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 73.

⁴Topaloğlu, “Kader”, 73.

⁵Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*, 254.

Ve her mezhep, kendi görüşünü haklı çıkarmak için akli ve nakli birçok delil ortaya koymaya çalışmıştır.⁶

Mu‘tezîlî bir kısım alimlere göre ecel tek türdür ve Allah katında, bir insanın öleceği veya öldürüleceği hakkında mâlum olan bir vakittir. Diğerlerine göre ise, Ecel-i Müsemma ve Ecel-i Kazâ (ecel-i ihtirari) olmak üzere ikiye ayrılır. Herhangi bir dış müdahale olmadan hayatın tabii ölümle sona ermesi “ecel-i müsemma”, bir kaza veya öldürülme şeklinde son bulması ise “ecel-i kazâ” olarak tanımlanır. Bu görüşün sahipleri ikinci durumda ölen kişinin ecelinin öne alındığını eğer dış müdahale olmasaydı daha fazla yaşayacağını kabul ederler.⁷

“Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel tayin (takdir) eden O’dur; ecel-i müsemma, O’nun katındadır” (el-En’âm 6/2) buyrulmaktadır. Ayette ilk bakışta ecelin tek olmadığı izlenimi verilmekte olsa da, müfessirler bu konuda ecel-i kaza ve ecel-i müsemma hakkında aşağıdaki açıklamaları yapmışlardır:

1. Ecel-i Kaza, geçmişlerin yani ölmüş kişi ve ümmetlerin ecelidir, Ecel-i Müsemma da, henüz ölmemiş olanların ecelidir.
2. Ecel-i Kaza, ölüm; Ecel-i Müsemma, kıyamet demek olup, bilgisi Allah katındadır.
3. Ecel-i Kaza, yaratılıştan itibaren ölüme kadar olan süredir. Ecel-i müsemma, ölümle diriliş arasındaki berzah hayatıdır.
4. Ecel-i Kaza, uyku; Ecel-i Müsemma, ölümdür.
5. Ecel-i Kaza, insanların Levh-i Mahfuz’da yazılı olan ömrü, Ecel-i Müsemma Allah’ın ilminde sabit olan ömrüdür.
6. Ecel-i Kaza, bir kişinin ömründen geçen süreye; Ecel-i Müsemma, kalan ömrüne denir.
7. Her ikisi de ölümdür. Fakat Ecel-i Kaza, kılıçla öldürülme, boğulma, yanma vb. arizi sebeplerle meydana gelen ölümdür. Ecel-i Müsemma ise, ölüm anına kadar afiyet içinde yaşayan kişinin ecelidir.
8. İslam felsefecilerine göre Ecel-i Kaza tabii ecel, Ecel-i Müsemma ihtirami ecel’dir. Tabii ecel, insanın yaratılışında var olan sıcaklığın sönmesi, rutûbenin yok olması, ihtiyarlık sebebiyle fiziki bünyenin fonksiyonunu

⁶Karadeniz, “Ecel ve Ömür”, 663.

⁷Topaloğlu, “Kader”, 73.

kaybetmesi şeklinde ortaya çıkan eccl'dir. İhtirami eccl ise, hastalık, felaket ve ölüm kazaları şeklinde ortaya çıkan eccl'dir.⁸

Bu görüşler içinde ikinci maddede zikrettiğimiz "Ecc-i Kaza, tek tek kişilerin eccli, Ecc-i Müsemma ise, Allah katında tayin edilmiş bulunan alemin eccli'dir ki ondan da kastolunan kıyamettir." şeklindeki görüş Ehl-i Sünnct kelamcılarını tarafından benimsenmiştir.

Mu'tezile mezhebi kişinin öldürülmesi konusunda eccli, üç ayrı şekilde ele almıştır. Birinci görüşe göre, eğer katil maktülü öldürmeseydi maktül yine kesinlikle öldü. İkinci görüşe göre, maktül katil'in fiili sebebiyle ölmüştür. Eğer katil öldürmeseydi, maktül kesinlikle yaşardı. Üçüncü görüş ise, Ehl-i Sünnct kelamcılarının görüşü gibidir. Maktül eccliyle ölmüştür. Şayet katil, maktülü öldürmeseydi, onun yaşaması da ölmesi de mümkün olacaktı.

Ehl-i Sünnct alimlerine göre ise, her ferдин ve milletin eccli vardır. Ecclin, "Allah'ın canlının öleceğini bildiği zaman" dan ibaret bulunduğunu, dolayısıyla tek olduğunu, hiçbir canlının kendisine takdir edilenden ne önce ne de sonra öleceğini savunurlar. Öldürülen maktül kendi eccliyle ölmüştür. Çünkü eccl, hayatın son bulma halidir. Eğer maktül öldürülmemiş olsaydı, doğal olarak o vakit ölmesi de olmemesi de imkan içerisinde olacaktı. Öldürülenin eccli öne alınmamıştır. Bu durumda katilin cezayı hak etmesinin sebebi, Allah'ın "adam öldürmeyiniz." (el-Nisâ 4/29) emrinin çiğnenmiş olmasındandır. Ayrıca tabiat kanunları gereğince Allah'ın ölümü yarattığı ve dinin yasak saydığı bir fiili hür iradesiyle seçip işlemesinden dolayıdır. Ecccl, Allah'ın kaza ve kaderiyledir. İnsanlara hayat veren, rızıklandıran ve öldüren Allah olduğundan, eccli belirleyen de O'dur. Bu bilgi bir kaç ayetle delillendirmiştir.⁹ Bu ayetler:

"Sizin yerinize benzerlerinizi getirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir şekilde yeniden yaratmak üzere aranızda ölümü biz takdir ettik. (Bu konuda) bizim önümüze geçilmez." (el-Vâkîa 56/60-61).

"Her milletin belli bir eccli vardır. Onların eccli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." (el-A'râf 7/34).

⁸ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 253-257.

⁹ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 253-254.

De ki: “Allah dilemedikçe ben kendime bile ne zarar ne de fayda vermeye muktedirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiğinde ne bir an geri ne de bir an ileri gidebilirler.” (Yunus 10/49).

“Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezalandıracak olsaydı, orada hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlar takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”(el-Nahl 16/61).

“Hiçbir ümmet kendi ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.” (el-Hicr 15/5).

“Hiçbir ümmet kendi ecelinin ne önüne geçebilir ne de (ondan) sonraya kalabilir.” (el-Mü’minûn 23/43).

“Ki Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve size belirli bir vadeye kadar süre tanısun. Şüphesiz Allah’ın belirlediği vade geldiğinde artık ertelemeyin. Keşke bilseydiniz.”(Nuh 71/4).

“Allah, ecelleri geldiğinde hiç kimseyi asla ertelemeyin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”(el-Münâfikûn 63/11).

Yukarıda verilmiş olan ayetlerden de anlaşılacağı üzere, ezeli anlamda belirlenmiş olan ecel tek olduğu için hiçbir sebeple değişmez. Bazı ibadet ve güzel davranışların (sadaka vermek, akraba ziyaretinde bulunmak gibi) ömrü arttıracığına dair hadisler, Ehli Sünnet kelâmcıları tarafından insanları hayırlı ve güzel işlere teşvik etmeyi amaçlayan hadisler olarak kabul edilmiştir. Bu konudaki yorumlar şu şekildedir: Ömrün artmasından maksat acı, sıkıntı, kederden uzak, huzur ve mutluluk içinde güçlü ve kuvvetli yaşamaktır. Allah bu gibi şahısların iyilik yapacağını bilmesi sebebiyle ezeli anlamda, onların ömrünü buna göre fazla takdir etmiştir.¹⁰

Eş’âriler ve Mâtürîdiler, genel hatlarıyla aynı kanaati paylaşmakta ve konuya daha çok Allah’ın ilmi ve takdiri açısından yaklaşmaktadır. Maturidi, herhangi bir kişi hakkında iki ecel düşünülmemeyeceğini, aksi halde bunun Allah’ın neticeleri bilmemesi gibi bir manaya gelebileceğini ifade eder.

---

¹⁰ Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerh’ul Akaid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1. bs, 1980), 223.

Genel olarak, Allah ezeli ilmine uygun olarak tıpkı hayat gibi, ölüm de Allah'ın takdir ve yaratmasıyla meydana gelmektedir. Kişi öldüğü zaman, ayette de ifade edildiği üzere, Allah indinde bilinen ve bil-kuvve müsemma olan ecelin, artık bil-fiil ecel olduğu anlaşılır. Bu anlamda da bazı alimlerin öne sürdüğü gibi, kişi için hem “ecel-i müsemma” hem de “ecel-i kaza” şeklinde iki ecelden bahsedilemez.

Bu durum, asıl ihtilaf konusu olan maktülün eceli meselesinde de söz konusudur. Ecel tek olduğundan dolayı bu konuda maktül de ezelde takdir edilen eceli ile ölür.¹¹ Fakat olayın oluşmasına sebep olan şartların bertaraf edilmesi halinde ölüm gerçekleşmeyebilir. Yani katil katil tarafından, Allah'ın emirlerini çiğnenmek suretiyle iradeyi yanlış kullanma sonucu ortaya konan bir fiildir. Yoksa Allah, katil hadisesini takdir ediyor, sonra katile ceza veriyor şeklinde düşünülmesi Allah'ın adaletine ve hikmetine uygun düşmez. Diğer taraftan sağlıklı sıhhatli bir ömür geçirmek için, sıhhi şartlara uygun davranmama ya da tavsiyeleri dinlememe, teşhis ve tedavi gibi uygulamaları dikkate almama gibi hususlarda önemlidir. Temizliğe ve bulaşıcı hastalıklara dikkat etmeyen kişi sonuç olarak hastalanabilir, ilaç kullanmaz ve tedaviye başvurmazsa o hastalıktan ölebilir. Bu durumda, Allah nasıl olacaksa öyle bilir, fakat bildiği için öyle olmaz. Ecel tek olduğu için ölen kişi yine eceliyle ölmüştür fakat kişi kendi sıhhi şartlarına dikkat etmediğinden dolayı ölüm vesilesi hastalık olmuştur.

2. İRADE

Arapça kelime olan irade “talep etmek” manasına gelen, “r-v-d” sülalesinden if'al vezninde mastardır. Sözlükte “emretmek, istemek, dilemek, arzu etmek, meyl etmek, bakıp isteyerek en iyiyi seçmek, kasd etmek¹², belirlemek, tercih etmek, yönelmek, bir şeye karar vermek ve bir şeyi severek ona itina göstermek” gibi anlamlara gelir.

Terim olarak ise, “varlıklarla ilgili seçenekler arasından birini belirleyen, tercih ve tahsis edip seçen sıfat diye” tanımlanır.¹³

¹¹ Karadeniz, “Ecel ve Ömür”, 663.

¹² İbrahim Civelek, *Kaza ve Kader ile İlgili Hadislerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, 2006), 26.

¹³ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 145.

Günlük hayatımızda bu kelime çeşitli manalar ifade eder. “Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü”, “istek, dilek”, “hükümdar emri”, “buyurmak, emretmek” manalarında basit olarak kullanılışı gibi “Allah’ın isteği ve buyruğu” manasında “irade-i ilahiyye”, “insanın iradesi” manasında “irade-i cüz’iyye”, “milletin tercihi ve kararı” manasında “millî irade” şeklinde izafetle de kullanılmaktadır.¹⁴

İslam keliminde bu kelime iki yönlü olarak hem insanların fiilleri yapmalarına, kendi fiillerinin sahipleri olarak onların mesuliyetini yüklenmelerine imkan veren bir özellik olarak hem de Allah’ın hür bir seçim ve tercihle fiillerini yaptığını ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁵ İradeyi küllî irade ve cüz’î irade şeklinde iki kısma ayıran İslam bilginleri de bulunmaktadır.

Küllî irade: Allah tarafından belirlenip yaratılmasıyla ortaya çıkan irade şeklidir. İnsanda mevcut halde bulunup, eyleme dönüşmedikçe ve herhangi bir eyleme ilgisi olmadıkça, bu iradeye “küllî irade” denir. Küllî irade’nin türü yüce Yarattıcı tarafından yaratılmış, bundan dolayı da insanın nefsi, vücudu, organları nasıl yaratılmışsa, bu iradesi de öylece yaratılmıştır. Kişinin elinde olmayan sadece Allah’ın dilemesi ve istemesiyle yaratılmış olan şeylere küllî irade denilmiştir. Bu konuda tüm kelim mezhepleri aynı görüşte olduğunu beyan etmişlerdir.

Cüz’î İrade ise; belirli bir eylemin iki yönünden biri üzerinde yoğunlaşıp, tercihi biri yönünde yapmaya denir. “Azim, kasd, niyet, ihtiyar (seçebilme)”¹⁶ kelimeleriyle vurgulanmak istenen kavram budur. Cüz’î irade, insan hayatında büyük öneme sahiptir. Çünkü bütün olaylar bu irade etrafında olmaktadır. İnsan hayatının can alıcı noktası irade ve sorumluluk sahibi olmasından kaynaklanmaktadır.. Mâtürîdilere göre Cüz’î irade insanın işlediği ihtiyari fiilde, fiili kesbeden yani o fiili işlemede cüz’î iradesini sarfeden insandır, dolayısıyla o fiilin faili insan olmaktadır.

---

¹⁴ M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 27.

¹⁵ Halife Keskin, , *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 121.

¹⁶ Azim: Bir kimsenin bir işteki engelleri yenme istenci, istek ve kararı.

Kasd: Niyet, bile bile yapma, bir işe bilerek isteyerek girişme.

İhtiyar: Seçmek, bir şeyi diğerine tercih etmek, insanların davranışlarında hür olması, bütün işlerinde ihtiyar sahibi olması.

Niyet: Bir şeyi yapmayı zihninde tasarlama, önceden isteyip düşünme, kendi kendine karar verme, kişinin içindeki bir amaca yönelme istek ve düşüncesi.

Fiilin meydana gelmesinde Allah'ın irade ve kudretiyle fiili yaratan Allah'tır. Kısacası ihtiyari fiillerde insan kasıp, Allah ise Hâlık'tır. İnsan ihtiyari bir fiili istemedikçe Allah yaratmaz. Eş'arîler'e göre, insanların sevap ve günaha müstahak olma hikmetine binaen yapacakları eylemleri tercihe bırakarak irade ve kudret verilmiştir. Cüzî irade de bu bağlamda, insanın bir işi yapıp yapmama yollarından birine meyli ve iştiyakıdır görüşünü öne sürerler.

Kur'an-ı Kerim'de irade kavramı için ihtiyar ve meşiet kelimelerinin kullandığını görmekteyiz. Hem insanın hür olduğunu belirtmek için kullanılmakta hem de Allah'ın etkisinin sınırsız ve mutlak olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁷

İrade konusunda Mu'tezili düşünürleri, alemin sonradan yaratıldığını ispatlamak için irade sıfatının varlığını kabul edip, bu irade'nin mahalsiz bir sıfat olduğu üzerinde durmaktadırlar. Allah iyi ve güzel olan fiilleri iradesiyle yaratır, kötü fiilleri yaratmayı irade etmekten çekinmeyebilir. Kulların eylemleri içerisinde iyi olanları emreder ve onu iradesiyle yaratabilir. Eş'arî âlimlerin görüşüne göre ise, Allah'ın iradesi bütün istenilmesi mümkün olan şeylere taalluk edebilir. Allah'ın bazı şeyleri irade etmesi caiz değildir. O'nun irade etmediğini yaratması da düşünülemez gibi fikirler öne sürülmektedir.¹⁸ Mâtürîdî görüş ise, mutlak ve sonsuz bir irade anlayışını ileri sürmektedir. Allah, "mutlak irade sahibidir" demektedir. İrade ve fiilin beraber bulunduğunu söyleyip, eğer irade fiille beraber olmasaydı, fiilden önce olsaydı irade kavramı ancak "temenni" manasını ifade ederdi ki Allah bundan münezzehtir.¹⁹

3. İLİM

Sözlükte "bilmek, bir şeyin mahiyetini ve hakikatini kavrayıp idrak etmek, marifet, bilim ve bilgi" anlamlarına gelir. Terim olarak ilim, "gerçek ile uygun olan ve sayesinde nesnelere olduğu gibi bilindiği sıfat" diye tanımlanır. İlim aynı

¹⁷ Civelek, *Kaza ve Kader ile İlgili Hadislerin İncelenmesi*, 26.

¹⁸ Keskin, , *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, 133.

¹⁹ Civelek, *Kaza ve Kader ile İlgili Hadislerin İncelenmesi*, 26.

zamanda Allah'ın subuti sıfatlarının kapsamını içine alan en geniş sıfattır.²⁰ Allah'ın olmuş, olmakta ve olacak olan, geçmiş ve geleceği, açık ve gizli olan her şeyi bilmesidir. Allah'ın olmuş, olmakta ve olacak olanları bilmesini şu şekilde açıklayabiliriz; Allah her şey olacağı için bilir. Yoksa Allah bildiği için olacak olanlar olmaz. İnsanlar davranışlarını Allah'ın ezeli bilgisinde yer aldığı için yapmazlar. İnsanların o davranışları yapacağından dolayı Allah ilmiyle bilmektedir. Eğer Allah bildiğinden dolayı insan eylemlerini yapıyor olsaydı, insanın özgür iradesinden söz edilemezdi. Özgür iradesi bulunmayan insan ise, ceza ya da mükafata çarptırılmaz. Çünkü bu Allah'ın adaletiyle bağdaşmaz. Allah'ın ilmi yarattıklarının ilmine benzemez. O, her şeyi ezeli anlamda bilmektedir. Mütakellimler Allah'ın ilim sıfatını, bu alemdeki her şeyin düzenli şekilde yaratılmış olmasından hareketle açıklar. Kainatın bu denli düzenli ve sağlam yaratılmış olması Allah'ın kudretine ve ilmine delalet etmektedir. Düzgün yazı gören biri nasıl o yazının katibinin yazı sanatından anladığına dikkat ediyorsa, O'nun yarattığı bu aleme nazar eden kişi de Allah'ın her şeyi en ayrıntılı bir şekilde bildiğini anlayıp, kainatı öyle yarattığını bilir. İlim sıfatı Allah'a vacip, zıddı olan cehl (bilgisizlik) ise imkansızdır.²¹

Allah'ın irade sıfatı ile ilim sıfatı arasında yakın bir bağ vardır. Bir şeyi murat etmek için o şeyi istemek ve bilmek gerekir. Bu yüzden irade ve ilim sıfatı arasında yakın bağ vardır. Kur'ân-ı Kerimde de en fazla üzerinde durulan sıfat, ilim sıfatıdır. Allah'ın her şeyi bildiği ve bilgisi olmadığı zaman hiçbir şeyin olmayacağı üzerinde durulmuştur.

“Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” (el-Enfâl 8/75).

“(Allah) gözlerin hain bakışını, göğüslerin gizleyeceği her şeyi bilir.”(el-Mü'minûn 40/19).

“Kıyamet'in ne zaman kopacağına ilişkin bilgi O'na havale edilir. Meyveler tomurcuklarından ancak O'nun bilgisi altında çıkar, dişi ancak O'nun bilgisi altında hamile kalır ve doğurur.” (el-Fussilet 41/47).

---

²⁰ Topaloğlu, “Kader”, 149.

²¹ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 125-126.

“Gaybın anahtarı yalnızca O’nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık kitapta (Allah’ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz’da) olmasın.” (el-En’âm 6/59).

“Sözünüzü gizleyin yahut onu açığa vurun; (fark etmez) şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilir. Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.” (el-Mülk 67/13-14).

“Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunursa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Doğrusu Allah, her şeyi bilendir.” (el-Mücâdele 58/7)

İnsan bilgisinde tek değişmez olan şey, değişme özelliğidir. Değişme ve yeniden oluşum, bilgi ve cehaletin varlığının tezahüründen dolayıdır. Cehl, noksanlık göstergesi olduğundan dolayı, Uluhiyet hiçbir yönden noksanlık ifade etmez. Allah’a cehl vasfının izafe edilmesi muhaldir. İnsanın iradesi bilgiye dayanır, insan önce bilir sonra ister ve yapar. İnsana göre bilinmeyen bir şeyi istemek manasızdır. Fakat Allah, insanlara ait fiiller de dahil olmak üzere nesne ve olayları olmadan önce bilmesi O’nun fiili sıfatının kapsamıyla olmaktadır. Bu da kaderin ilk mertebelerini teşkil eder. O’nun bilgisi, zamana ve mekana bağlı olmadığından, zaman ve mekanda olan değişmeler, O’nun bilgisine tesir etmez. Allah’ın ilim sıfatı kulların irade ve kudretini ortadan kaldırmaz. Allah kulların hangi fiilleri hür iradeleriyle işleyeceğini bilir. Ve bu işlediği fiillerin hangi sebeplere bağlı olduğunu, kimlere başvuracağını ve nasıl sonuçlanacağını da ezeli ilmi ile bilmektedir.²²

4. TEKVİN

“Sonradan olmak, meydana gelmek” manasındaki kevn²³ kökünden tef’il kalıbında türemiş bir masdar olup²⁴, “oluşturmak, icat etmek meydana getirmek, bir

²² Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:60.

²³ Recep Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistemik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*, (İstanbul: Klm Yayınları, 2014), 80.

²⁴ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 311.

şeyi yokluktan varlığa çıkarmak, yaratmak, rızık vermek, nimet vermek, yaşatmak, öldürmek, azap etmek”²⁵ manalarına gelmektedir. “Fiil, hâlik, tahlik, icâd, ihdas ve ihtira”²⁶ kelimeleri de tekvin kelimesinin karşılığıdır. Cenab-ı Hak tek yaratıcıdır. O, ezeli ilmiyle bilip istediği şeyleri “ol” emrine binaen sonsuz gücüyle ve kudretiyle yaratır. Kainattaki her şeyin yaratıcısı Allah’tır. Her yaratılmışı yaratmak, şekil vermek, rızık vermek, öldürmek, diriltmek, nimet ve azap vermek Allah’ın tekvin sıfatının kesin sonucudur.

Kur’an da bu husus açıkça ve mükerreren vurgulanır:

“Allah her şeyi yaratandır. O, her şeye vekildir.”(Zümer 39/62).

“O, yaratan, var eden, şekil veren Allah’tır.”(Haşr 59/24).

Mezheplerin tekvin sıfatıyla ilgili görüşlerine bakacak olursak; Eş’arîler, “tekvin sıfatını ilim ve kudret sıfatı gibi hakiki bir sıfat bulmayıp, izafi ve itibaridir” demişlerdir. Allah’ın zatı ile kaim değildir. Tekvin sıfatına verilmek istenen rolün sadece yaratmak olduğu üzerinde durmaktadırlar. Bu görüşü benimseyen Eş’ari bilginler, Tekvin diye bir sıfattan bahsetmezler.²⁷ Mâtürîdîler ise, Allah’ın zatı ile kaim, ezeli ve subuti bir sıfat olarak kabul etmişlerdir.²⁸ Çünkü bir çok ayette Allah’ın hâlik olduğu vurgulanmıştır. Maturidiler, Tekvin’in müstakil bir sıfat olduğuna şu ayeti delil getirirler; “O’nun emri bir şeyi dilediği zaman, ona ancak “ol” demesinden ibarettir.” (Yâsin 36/82). Mâtürîdîler, yaratma sıfatı (tekvin) ile yaratılmış şey’in (mükevven) ayrı olduğunu bundan dolayıda birincisini kadîm ikincisini hâdis kabul etmişlerdir. Ezel ve ebed yani zaman kavramı (güneş sisteminden doğan bir zaman teoremi) biz yaratılmışlar için geçerlidir. Allah için zaman kavramı geçerli değildir, çünkü Allah bu tür kayıtlardan münezzehtir.²⁹

Mu‘tezile mezhebi ise, Allah’ın fiilî sıfatlarını O’nun zatı ile kaim olmamak (zatında bulunmamak) üzere hâdis kabul etmişlerdir. Mu‘tezile göre yaratma sıfatı (tekvin) da yaratılmış şey (mükevven) de aynı zaman içinde bulunurlar. Yaratma

²⁵ Mevlüt Özler, “İlâhi İsim ve Sıfatlar”, *Kelam el Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 3.bs, 2013), 241.

²⁶ Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerh’ul Akaid*, 174-175.

²⁷ Özler, “İlâhi İsim ve Sıfatlar”, 241.

²⁸ Kılavuz, *Ana hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*, 133.

²⁹ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, (İstanbul: Damla Yayınları, 2013), 311.

sıfatı (tekvin) hâdis olduğundan dolayı, yaratılmış da (mükevven)hâdis'tir. Bu sebeple Allah'a nisbet edilmesi caiz değildir.

Allah'ın zatı ile kaim ezeli bir sıfat olan tekvin, ilim, irade ve kudret sıfatlarından farklıdır. Çünkü ilim ile bilinen şeyler bilinir, irade ile fiil veya fiilin terki şıklarından biri tercih edilir, kudret ile de mümkünün yaratılması veya terki geçerli olur. Fakat yaratmada tek etkin olan sıfat, tekvin sıfatıdır. Tekvin de, irade ve kudret sıfatı gibi caiz olan şeylere taalluk eder.

Kısacası Tekvin sıfatının yorumlarındaki anlaşmazlık, yaratma sıfatı (tekvin) ve yaratılmış(mükevven) şeyin kıdem ve hûdûs açısından farklı oluşundandır. Allah'ın kadim bir varlık olduğuna ittifak eden Mu 'tezili alimler, kıdemi uluhiyetin temel vasfı olarak görmüşlerdir. Mâtürîdi ise kıdemi, Allah'ın zatından dolayı var olmasının ve başkasına muhtaç bulunmamasının en temel şartı olarak kabul eder. Buna göre başkasına muhtaç bulunmayan ve varlığı zatının gereği olan Allah hakkında kıdem sıfatı zorunludur. Eş'ari ümmetin Allah'a kadim ismini nisbet etmekte icma ettiğini, bunun da yarattıklarından önce Allah'ın mevcudiyeti anlamına geldiğini belirtirler.³⁰ Hudûs ise, sonradan yaratılanlar, kadim varlıktan sonra gerçekleşen şey diye tarif edilir. Buna nisbeten kelim mezhepleri, hudus kavramını, hudus delilini temellendirerek açıklamaya çalışırlar. Tekvin sıfatının tartışmalara sebep olması, kıdem sıfatının ezeli ve ebedi olmasından kaynaklı olduğu, hûdus ise, sonradan yaratılanlar olarak açıklamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

---

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Kıdem" , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,(Ankara: TDV Yayınları, 2002), 24:394-395.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADER-KAZA VE ÖZGÜRLÜK TANIMLARI

1.1. KADER-KAZA VE ÖZGÜRLÜK

1.1.1. Lafız Olarak Kader

Kelime olarak “Kader”Arapçada Ka-de-ra sülasisinde masdar kipinde bir kelimedir. Bu lafzın kök manası ile ilgili birden fazla farklı görüş olmakla beraber en çok kullanılanları şöyle sıralayabiliriz; ölçme, biçime koyma, şekillendirme, hayırdan, şerden, çirkinlikten, hikmetten, her şeyi olduğu şey üzere bırakmak, bir şeyin ölçüsü ve miktarı³¹, kaza ve hüküm³², güç³³, bölüştürmek, paylaşmak, küçük ya da büyük arası orta³⁴, bir şeyin sınırlarını ve ölçüsünü bildirmek, bir varlığın özünde mevcut olan niteliklerle belirtme, bir şeyin niteliklerinin ve özünün yanı sıra, oluş vaktini ve mekanını belirlemek, gücü yetmek, planlamak, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak³⁵, tahmin etmek, tayin etmek³⁶, bir şeyin hacmini ve şeklini belirlemek, bir şeyi başka bir şeyle kıyaslamak³⁷, bir şeyi nasılsa öyle kılmak ile bir şeyin zamanı, mekanı ve de değerini biçmek³⁸, hükmetmek, emretmek, bildirmek, açığa çıkarmak, gerekli kılmak, yaratmak³⁹, gibi manalara gelirken ayrıca kader kelimesi takdir manasında da kullanılmıştır.

Takdir; Bir şeyin ölçü ve niteliğini ortaya koymak ve belirlemek⁴⁰, güç vermek, hikmeti gereğince hususi bir ölçü ve şekilde yapmak⁴¹, manalarında kullanılır.

³¹ Ebu'l Feyz Zedibi, *Tacul Arus fi Şerhi'l-Kamus*, (Beyrut: Darul Fikir yayınları, 1994), 7:370.

Ebu Celaleddin İbn-i Manzur, *Lisanu'l Arab*, (Beyrut: Sadr matb. 10 b.), 8:74.

³² Zebidi, *Tacul Arus fi Şerhi'l- Kamus*, 7:74.

³³ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, 8:76.

³⁴ Zebidi, *Tacul Arus fi Şerhi'-Kamus*, 371-373.

³⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV, 58.

³⁶ Halife Keskin, *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*, 59.

³⁷ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 106.

³⁸ Çağfer Karadaş, “İnsan Fiilleri”, *Kelam el Kitabı*, Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker yayınları, 3. bs. 2013), 411.

³⁹ Mehmet İhsan Oğuz, *İslamda Kaza ve Kader*, (İstanbul: Oğuz yayınları), 1993, 76.

⁴⁰ Oğuz, *İslam'da Kaza ve Kader*, 76.

⁴¹ Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistemik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*,121.

El-Kadru sözcüğü ise, fetha ve sükûnla birlikte kullanıldığında zenginlik, kolaylık, servet, güçten kaynaklanan bir kolaylık, daraltmak, sıkıştırmak⁴², ta'zim etmek⁴³, bir şeyi bir şeyle kıyas etmek⁴⁴ gibi manalarda kullanılır.

Kaddera kelimesi ise, enine, boyuna düzenleme yaptı⁴⁵ anlamına gelir.

İmam Mâtürîdî kaderi iki manada ele almaktadır. Birincisi; bir şeyin ortaya çıkış ölçüsüdür veya kendisine göre eşyanın yaratıldığı hükmüdür. İkincisi; meydana gelecek şeylerin zaman ve mekanını hak ve bâtil oluşunu, sevap ya da ikaba mahal oluşlarını belirlemektir.⁴⁶

Kader kelimesi, Türkçe'de de Arapça'da kullanıldığı haliyle kullanılmıştır.

1.1.2. Terim olarak Kader

Allah'ın olacak şeylerin zamanını, yerini, özelliklerini ne şekilde ve nasilo olacaklarını önceden bilmesi ve takdir etmesine kader denir.⁴⁷ Mâtürîdîler'e göre kader Allah'ın ezelden ebede kadar olacak her şeyi bilip, her bir mahluku kendisine ait vasfıyla tayin ve takdir etmesidir. Eş'arîlere göre, Cenab-ı Hakk'ın eşyayı irade ettiği vech üzere icad etmesidir.⁴⁸

Yaratıcı'nın öncesizlikten sonrasızlığa kadar oluşacak şeylerin yerini, zamanını, kalitesini ve özelliklerini ne şekilde ne zamanda olacaklarının tümünü ezeli manada bilip, bu manada sınırlaması ve meydana getirmesidir.⁴⁹ Yaratıcı'nın irade ve ilim sıfatlarıyla alakalı bir konu olan kader, kainatı ve kainatta bulunan bütün yaratılmış olanları ve olayları belirli bir düzen ve değere göre ayarlayıp hazırlayan yüce yasa anlamına gelir. Bu konu yüce Yaratıcı'nın her şeyi bir hikmete binaen yarattığını ve lüzumsuz, manasız, gelişi-güzel, rastgele hiçbir şey yapmadığını gözler önüne serir. Bütün nesne ve olan olayları ezeli ilmiyle bilip oluş zamanı gelince yaratması diye tarif edilir. Yani kader sözcüğünün Yaratıcı'ya

⁴² Zebidi, *Tacul Arus fi Şerhi'l Kamus*, 371.

⁴³ Zebidi, *Tacul Arus fi Şerhi'l-Kamus*, 371,

⁴⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 76,

⁴⁵ Zebidi, *Tacul Arus fi Şerhi'l-Kamus*, 373.

⁴⁶ Hüseyin Şahin, *Kaderin İrade ve Kudret Sıfatlarıyla İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, 2003), 20.

⁴⁷ Topaloğlu, *Kelam Terimler Sözlüğü*, 97.

⁴⁸ Şahin, *Kaderin İrade ve Kudret Sıfatlarıyla İlişkisi*, 22.

⁴⁹ Oğuz, *İslam'da Kaza ve Kader*, 76.

dayandırılması, Yaratıcı'nın yarattığı şeylerin bir düzeni, hikmeti ve miktarının bulunduğunu bizlere gösterir. Netice olarak kader, Allah'ın, alemin uyum ve birliğini korumak anlamıyla verdiği dini ve doğal konuların planlarının ve ölçülerinin adıdır.

1.1.3. Lafız Olarak Kaza

Sözlükte emir, hüküm, bitirme ve yaratma⁵⁰ bir şeyi sonuna getirerek hükme bağlamak, bir şeyin kavli ya da fiili olarak tamamlanması, davranışların vaktinde yönetilmesi⁵¹ anlamlarına gelir. İmam Mâtürîdî'ye göre kaza, “bir şeye hükmedip karar vermek, layık olduğu sonucu belirlemek ve hakkında son sözü⁵² söylemek” demektir. Eş'arîye göre, “yaratma, hüküm verme, haber verme ve emretme”⁵³ manalarına gelir.

1.1.4. Terim Olarak Kaza

Allah'ın ezeli manada irade ve takdir ettiği şeylerin, belirli zaman içinde her birini sonsuz bilgi, istek ve oluşumuna uygun şekilde meydana gelmesi ve yaratması⁵⁴, kader ile belirlenip, planlanan şeylerin zamanı gelince yüce Yaratıcı tarafından yaratılmasına⁵⁵ “kaza” denilmiştir. Mâtürîdî'ler kaza'yı, Allah'ın ezelden tesbit ve takdir ettiği şeyleri, zamanı gelince iradesine uygun olarak icat etmesi ve yaratmasıdır. Eş'arîlere göre, Allah'ın ezeli yazgısı ve hükmüdür.⁵⁶

Kader ezeli, kaza ebedidir. Kaza ve kader arasındaki farklılık şudur; Kader bütün mevcudatın Levh-i Mahfuz'daki toplu olarak var olmasıdır. Kaza isegerekli şartların oluşmasından sonra mevcudatın ayrı ayrı dış alemde meydana gelmesidir. Kader, kainatın düzen ve intizam içerisinde var olmasını amaçlayan ezeli irade ve

⁵⁰ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 144.

⁵¹ Yavuz, “Kader”, 318-320.

⁵² Süleyman Toprak, *İnsan Fiileri Konusunda Matüridi ve Eş'ari Arasındaki İhtilaf*, Süleyman Demirel İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Konya: DergiPark, 1990), 3:174.

⁵³ Ebu-l Hasan Eş'ari, *Kitabû-l Lûma*, (Beyrut: İz Yayıncılık, 1953), 46.

⁵⁴ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 144.

⁵⁵ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 174-179.

⁵⁶ Şahin, *Kaderin İrade ve Kudret Sıfatlarıyla İlişkisi*, 23.

ilahi kudrettir. Kaza da bu iradenin zamanları gelince eşyada taalluk etmesidir.⁵⁷ Buna göre, ilahi irade düzen ve nizamı belirlerken, insan ise bu düzen içinde hareketlerini belirlemekte ve gerçekleştirmektedir.⁵⁸ Kaza, Yaraticı'nın Tekvin sıfatı ile alakalı bir konudur. Kaza kelimesi Kur'an-ı Kerimde mastar olarak kullanılmayıp, fiil, fail ve mef'ul şeklinde kullanılmıştır.

1.1.5. Özgürlük/Hürriyet

Bir baskı altında bulunmadığını kabul etme, herhangi bir hükümle sınırlamama, kısıtlamaya bağlı olmaksızın düşünme ve davranma, zorlanmanın hiçliği, bağlı olmayan bir yaratılmışın hali, bir davranışta bulunma veya bulunmama⁵⁹, tam egemenlik hakkına sahip olma, hiçbir dış etkiye maruz kalmama, herhangi bir yönetime ya da otoriteye bağlı olmama, izin isteme zorunda kalmadan kendi isteğiyle hareket etme⁶⁰ gibi manalarda kullanılır.

Özgürlük kavramı Arapçada "hür" kelimesinden türetilmiştir⁶¹. İslam düşünce yapısında bu kelime, kanunların veya toplum kurallarının hiçbir baskıya uğratılmadığı, kendi başına istediği gibi hareket eden, inanç konusunda hiçbir düşüncenin tasarrufu etkisinde kalınmaması, düşüncede sadece aklın hakim olmasının gerekli olduğunu savunan kimselerin görüşüdür⁶².

Bir başka açıdan özgürlük, nefsin isteklerinden kurtulması⁶³, günlük hayatımızda kullandığımız özgürlük ise, zorlama yokluğu, engellemeden eylem yapma gücü, kendi kararımızı kendi verme yeteneği gibi anlamlara gelir. Özgürlük çok kapsamlı bir kavram olup, biz kendi konumuzla ilgili yönü üzerinde duracağız. Yani insanın irade özgürlüğüne sahip bir varlık olarak yaptığı iş ve davranıştan dolayı Allah katında sorumlu tutulup/tutulamayacağı üzerinde çalışacağız.

⁵⁷ Rabia Çetin, "Gazali'de İnsan Özgürlüğü", *Dini Araştırmalar Dergisi*, (Ankara: Temmuz-Aralık 2011), 14:70-86.

⁵⁸ Alâuddin Aliyyül Muttaki el-Hindi, *Kenzü'l Ummâ*, (Beyrut: Muvahhid yayınları, 2014),132.

⁵⁹ Prof. Necati Öner, *İnsan Hürriyeti*, (Ankara: Divan Kitap, 2014), 7:15.

⁶⁰ Ercan Arıklı, "Milliyet", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, (İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986), 17: 9078.

⁶¹ Safa Kılıçoğlu, "Milliyet", *Meydan Larousse*, (İstanbul: Meydan Yayınları, 1972), 6:81.

⁶² Mustafa Nihat Özan, *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi),1988, 326.

⁶³ Hüseyin Çelik, "Hürriyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 18:502.

1.2. KADER VE İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ KONUSUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

İslam tarihinde, insanın iradesi ve bu iradedeki davranışların rolü ile ilgili temel görüşler verilmiştir. Bu görüşleri savunanlar; Cebriyye, Selefiyye, Mu‘tezile-Kaderiyye, Eş‘arîyye ve Mâtürîdîyye’dir. Kulun eyleminde hür bir iradeye sahip bulunduğu ve bu sebeple sorumlu olduğu konusunda Mu‘tezile, Selefiyye, Eş‘arîyye ve Mâtürîdîyye birbirine paralel görüşler savunmuşlardır. Bu görüşlerin karşısında yer alan Cebriyye ise, insan iradesini kabul etmeyen görüşünü ortaya koymuştur. İnsanın kendi fiilini meydana getirme konusunda, Eş‘arîyye, Selefiyye ve Mâtürîdîyye benzeri görüşleri savunmuş, kaderi kabul etmeyen ve insanın kendi eylemlerini sadece kendisinin belirlediğini ve yönettiğini öne süren Mu‘tezile-Kaderiyye düşüncesinin karşısında bulunmuşlardır. Böylelikle insanın kendi fiillerini seçen, yüce Yaratıcı’nın ise yoktan var etme konusunda aynı görüşü paylaşan Eş‘ariyye ve Maturidiyye ise, insanın isteklerinin eylem işlemesindeki rolü konusunda farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu izahlarıyla Eş‘ari Cebriyye’ye yaklaşırken, Maturidiyye ise Mu‘tezileye yakınlaşmıştır.

1.2.1. Cebriyye

İnsan eylemlerinin meydana gelmesinde insanın seçme hürriyetinin ve sonsuzluğunun olmadığını, sadece yaratıcının Allah olduğunu müdafaa etmek için kullanılır. Mücbire sözcüğü de aynı amaçla kullanılır. Cebriyye, “insanların kendilerine has fiillerinin olmadığını savunup, insana herhangi bir eylem kudreti, tesiri ve kesbi” vermeyen düşünce sistemidir.⁶⁴

Cebri görüşü düzenleyip belli bir sisteme oturtan Ca’d b. Dirhem’dir. “Kul işlediği eylemlerde zorunludur. O havada uçan bir kuş tüyü gibidir. Eylemlerinin kişiye etkisi mecazidir” şeklindeki görüşü savunmuştur.⁶⁵ Cebri akidesini müslümanlar arasında yayan ilk insandır. Bir kısım çalışmalarından dolayı Kufe’ye

⁶⁴ Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, (İstanbul: Birleşik Yayınları, 1992), 289-291.

⁶⁵ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, 289-291.

gelen Ca'd b. Dirhem yine Kufe'de Cehm b. Safvan ile karşılaşmış ve fikirlerini ona da açıklamıştır. Ve Ca'd'ın görüşlerini benimseyen Cehm hocası olarak benimsediği Ca'd 'ın düşüncesini daha da geliştirerek insanlara bu fikri yaymıştır. Hocasından aldığı görüşleri kendine göre uyarlayan Cehm b. Safvan (ö. 128/746) ise "Kişi eylemlerinde zorunludur, onun özgürlüğü ve yaratma kabiliyeti yoktur."fikrini savunmuştur.⁶⁶

1.2.2. Kaderiyye

Kaderiyye, "kader konularına ölçüsüzce dalanlar"⁶⁷ manasında kullanılır. Terim olarak ise "insanın hür ve bağımsız iradesiyle hareket ettiğini ve fiillerini tek kendi gücüyle gerçekleştirdiğini savunan mezhep" diye açıklanır. Bu mezhebin "kaderiyye" diye isimlendirilmesi farklı sebeplere bağlanmıştır. Bazı düşünceler bunların ilahi kaderi kabul etmemeleri halinde her şeyi kulun kendi irade ve kudretine bağladıkları, kaderi insana dayandırdıkları için bu isimle anıldıklarını, bazıları ise dildeki kullanımlarından dolayı bazı şeylerin zıt kavramla adlandırılmasından dolayı kendilerine bu ismin verildiğini söylemişlerdir. Diğer bir grup alim ise, kader meselesini merkeze alıp birçok problemi bu açıdan değerlendirdikleri için bu isimle isimlendirildiklerini belirtmişlerdir.

Kaderiyye mezhebi'nin ortaya çıkışı İslam'ın ilk döneminde vukû bulan Cemal Vakası ve Siffin Savaşı'nın simgelediği iç çekişmelerin sonrasında oluşan Havaric ve Şia'dan sonra ortaya çıkmış olduğu kabul edilmiştir. Ma'bed el Cüheni(ö 83/702?) ile Gaylan ed Dımeşki (120/738)'nin liderliğinde kötü eylemlerin ilahi kaderle değil, kulun hür iradesiyle gerçekleştiği esasına dayanan harekettir.⁶⁸ Kaderiyye'nin temel sayılan ana konusunu "insan eylemlerinin Allah tarafından değil, fiilin sahibi kul tarafından yaratıldığı fikri" bulunmaktadır. Kaderiyye bu görüşü ile biri Allah diğeri insan olmak üzere iki failden söz etmekte, insan fiillerinin bir kısmını Allah'a, diğer kısmını ise fiili işleyen kula

⁶⁶ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, 289-291.

⁶⁷ İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:64.

⁶⁸ M. Saim Yeprem, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, (İstanbul:Marifet Yayınları, 1994), 285.

dayandırmaktadırlar. Bu sebeple onlar “Müfevvida”⁶⁹ ismiyle de anılmışlardır.⁷⁰ Özetle Kaderiyye’ye göre, insanın tüm eylemleri Allah’ın iradesinden ayrı olarak, sırf kendi iradesiyle oluşur. Kul eylemlerinde serbesttir. İnsanın kendi işi kendisine bırakılmıştır, istediğini yapar, istemediğini yapmaz. Ayrıca Kaderiyye kendi mezhep görüşüne aykırı olan ayet ve hadislere yönelmiş ve onları uzak ihtimallerle de olsa te’vile çalışmıştır.⁷¹ Kaderiyye’nin bu görüşü daha sonra Mu’tezile mezhebi taraftarları tarafından benimsenmiştir. Bazı kelamcıların görüşüne göre Mu’tezile Kaderiyye’nin görüşlerini geliştirip ona felsefi bir anlam kazandırmıştır.⁷²

1.2.3. Selefiyye

Selef (süluf) kelimesi “önce gelenler, gelip geçenler, geçmişte kalmak”⁷³ anlamında isim olarak kullanılmıştır. Ayrıca Selef, “din alanındaki görüşleri olduğu gibi benimsenip, izlerinden gidilen geçmiş büyükler” manasında da kullanılır. Terim olarak, bilgi bakımından inananların öncüleri kabul edilen sahabe ve tabiun ile daha sonraki dönemlerde de olsa onların fikirlerini ve metodlarını benimseyen İslam alimleri manasında kullanılmaktadır.⁷⁴ Selef sözcüğünün sonuna nisbet “ya”sı ve çoğul “ta”sı getirilerek oluşturulan Selefiyye ise, “akaid konularında ashab-ı kiram, tabiin ve tabiinleri takip edenlerin yolundan gidenler” diye tanımlanabilir. Selefiyye ilk dönemlerden itibaren nakledilip gelen haberlere bağlı olduğundan dolayı “Eseriyye” diye de isimlenmiştir. Yöntem olarak Selefiyye şöyle tanımlanır; İnanç esaslarıyla alakalı konularda mana bakımından kapalı olan ayet ve hadislerde bildirilenler ile yetinen, bunları olduğu gibi kabul eden, teşbih ve tecsimeye düşmemekle birlikte, te’vil yoluna da gitmeyen ilk Ehl-i Sünnet topluluğu ile daha sonraki dönemlerde bu metodu kullananlardır. Akaid’de, Resulullah ve Ashab-ı Kiram’ın gittiği yolu benimseyenler, tabiin, mezhep imamı, büyük fukaha ile

---

⁶⁹Müfevvida: Bir işin yapılmasını ve o işte tasarrufla bulunulmasını başkasına havale etmek anlamına gelir. Ayrıca alemin yaratılışı ve idaresinin Hz. Peygamber’e, Hz. Ali’ye ve İmamlara verildiğini ileri süren aşırı Şii grubun adıdır.

⁷⁰ Çelebi, *İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları*, 57.

⁷¹ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 286.

⁷² Nihat Keklik, *Sadrettin Konevi’nin Felsefesinde Allah-Kainat-İnsan*, (İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 161.

⁷³ Mevlüt Özler, “Selefiyye”, *Kelam el Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 3. bs, 2013), 115.

⁷⁴ Özler, “İlahi İsim ve Sıfatlar”, 115-120.

muhaddisler Selefilere diye adlandırılır. Selefiyye Allah'ın zati, fiili ve haberi sıfatlarının bütününe ayetlerde yer aldığı gibi kabul etmişlerdir. Bu sebeple onlara Sıfatiyye de denilmiştir.⁷⁵

Selefiyye akaid alanında, kulun Allah-ü Teala tarafından belirlenen bir kadere tabi olduğunu bununla beraber belli eylemleri yapmaya mecbur kaldığını bu sebeple de dini emir ve yasaklardan sorumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bu kadarıyla yetinip, insan iradesinin fiildeki rolü ve kaderde nasıl yer aldığıyla ilgili konuşmayı, yorum yapmayı ve tartışmayı caiz görmemişlerdir. Selefin bu alandaki görüşü şöyledir; “La cebra ve la tevfiẓa= ne cebir ne de tevfiẓ” yani insan tam olarak cebir altında olmadığı gibi (bundan dolayı da sorumludur) fiilinde de sınırsız bir etki ve tasarruf gücüne de sahip değildir.⁷⁶ Onlara göre insanların fiilleri iyi olsun kötü olsun Allah tarafından yaratılmıştır ve bu yaratılma kulun kendi benliğine uygun olarak devam etmektedir. Selefe göre, hakiki olan Allah'ın iradesidir. O'nun iradesi dışında hiçbir şey mümkün değildir.⁷⁷ Selefiyye'ye göre kaza ve kader konusu, Allah'ın eşyayı bir şeyden yaratmamış olması, eşyayı(varlıkları) oluşundan önce ezeli olarak bilmesiyle alakalıdır. Eşyayı yaratıp, oluşturan da Allah'tır. Hayat ve ahiretteki bütün şeyler yalnız Yaratıcı'nın istemesi, ilmi, kazası, kaderi ve Levhi Mahfuz'da yazmasıyla oluşur. Yalnız Allah'ın yazması demek karar olarak değil, vasıf olarakdır. Kaza, kader ve meşiet, O'nun ne şekilde olduğunu bilmediğimiz ezeli sıfatlarıdır.⁷⁸

1.2.4. Eş'arîyye

Kelam metodunu benimseyen Ehl-i Sünnet'in Ebü'l Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arîyye'ye (ö. 324/936) mensup kolu olan cem'i “eşâire”dir.⁷⁹ Eş'arîye mezhebinin ortaya çıkışı esnasında akaidin en önemli konularını oluşturan Allah'ın sıfatları için birbirine karşı iki farklı fikir öne süren mezhep bulunmaktaydı. Bu mezhepler; Selefiyye ile Mu'tezile mezhebi idi. Eş'arî, ilmi yaşamının yarısını Mu'tezile mezhebi içinde geçirdikten sonra Mu'tezile'den ayrılmıştır. Ayrıldıktan sonra Ahmed b. Hanbel'in kurucusu olduğu Sıfatiyye (Selefiyye) mezhebine geçiş yapmış,

⁷⁵ Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, 115.

⁷⁶ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 160.

⁷⁷ M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, (İstanbul:Şamil Yayınları, 1980), 162.

⁷⁸ Özler, *İlahi İsim ve Sıfatlar*, 115-120.

⁷⁹ Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, 136.

daha sonra da akaide dayalı düşüncelerini oluşturmaya başlamıştır. Ve Ehl-i Sünnet kelamının kurulması çalışmalarına katkı sağlamıştır.⁸⁰ Mu‘tezile ile hiçbir düşünce bağının kalmadığını göstermek için Ehl-i Sünnet taraftarı olmuş, her ne kadar Seleften ayrı olan görüşleri olsa da Mu‘tezile’ye karşı çetin bir mücadeleye girmiştir. Eş‘arî, Mu‘tezile mezhebinden ayrıldıktan sonra Selefîyye mezhebine dahil olmak üzere sıfat-ı ilahîyye’yi benimseyen Ehl-i Sünnete “Eş‘ariyye” ismi verilmiştir. Eş‘arî mezhebi kaynaklarda, bid‘atçı bir mezhep olmadığı, yani yeni bir mezhep getirmediğini Ehl-i Sünnet akidesinin açıklayıcısı olduğunu belirtmiştir. Eş‘arî bir çok akaid konusunda Selefî tabi olmuş, ayetler ışığında olsa da akla da ehemmiyet vermiştir. Ve böylelikle Mu‘tezilenin en güçlü silahı olan kelam metodunu onlara karşı kullanmıştır.⁸¹

Eş‘arî kesb nazariyesini kullara ait fiillerin meydana gelişinde hadis kuvvetin var olduğu üzerine kurmuştur. Şöyle ki, ihtiyari fiiller iki kudretle meydana gelirler. Bunlardan biri Allah’ın kadim kudreti olup fiillerin oluşmasında asıl etkidir. Diğrei ise kulun kesb niteliğidir. İlahi kudret olmadan kullar herhangi bir fiil gerçekleştiremez, bu sebeple de fail adını alamaz. Çünkü fail demek yaratıcı demektir.⁸² Allah’tan başka yaratıcı olmadığına göre kullar için sadece mecazi anlamda fail kelimesi kullanılabilir, gerçek anlamda kul kasib terimiyle nitelenir. Buna göre kesb kullara ait fiillerin nitelikleri olup, kesbin meydana gelişine ilgili nitelikler Allah tarafından yaratılır.⁸³ Onlar bu düşünce etrafında orta yolu bulmayı istemiş, ne Cebriyye’nin kulun iradesiz oluşu ne de Mu‘tezilenin kulun iradeye sahip oluşu fikirlerini kabul edip bu fikirlerden uzak durmayı tercih etmişlerdir, denilebilir. Eş‘ariyye’ye göre mühim olan yüce Yaratıcı’nın mutlak ve zati iradesidir. Yaratıcı’nın iradesi bütün şeylerin üzerinde ve bütün şeyleri kapsamaktadır. O’nun mülkünde kendi iradesi ve kudreti dışında herhangi bir şeyin oluşması düşünülemez. Allah istediği her şeyi kendisi yapabilme kudretine sahip olmakla beraber, istediğini de yapar. Böylece yapılan fiilin gerçek faili Allah’tır, kul ise sadece o fiilin meydana gelebilmesine yardımcı olmaktadır. Ve böylelikle kul eylemin gerçek işleyeni değil,

⁸⁰ Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, 82-83.

⁸¹ Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, 136.

⁸² Yusuf Şevki Yavuz, “Kesb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2002) 25:304-306.

⁸³ H. İbrahim Coşar, *Kader Anlayışının Kur’an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 67.

sadece kâsibi olur. Çünkü gerçek işleyici, yaratıcı anlamına gelir ki insanın herhangi bir şeyi yaratması mümkün değildir. İnsan yalnız fiilleri kesb eder. Bu bakımdan insan kazanıp edinendir, Allah-u Teala yaratandır. Sorumluluk ve yükümlülük bu kazanıp edinmeyle alakalıdır.⁸⁴ Genel manada Eş‘ari görüşünün özünde şu vardır; insanda kudret ve iradenin hükmü vardır fakat o kudretin ve iradenin pek etkisi yoktur.⁸⁵ İmam el-Eş‘arî kader konusunda da pek açıklayıcı kader tarifi yapmamıştır. İnsanın yaratılış sırasında “said” ya da “şaki” olacağı, ecel ve rızık gibi şeylerin belli olup tesbit edildiğini ayet ve hadislerle açıklamıştır. İmam Eş‘ariyye’ye göre, Allah her şeyi ezeli olarak bilir ve hiçbir şey Allah’ın bilgisi dışında olmaz. Allah her şeye kadir’dir. Allah’ın istediği her şey anında olur. Allah’ın istediğinden başkası olmaz. Kur’an da “Sizi ve yarattıklarınızı yaratmıştır.” (el-Sâffât 37/96) denilebilir. Başımıza gelen hayır ya da şer her şey O’nun kaza ve kaderiyle gerçekleşir. Allah’ın kaza ve kaderine inanırız ve biliriz ki, kulun yaptığı hiçbir hata Allah’tan değildir.⁸⁶ İnsan yaptığı tüm eylemlerde özgür olduğu için işlediği eylemleri Allah’a atfetmek doğru bir düşünce değildir, diyebiliriz.

1.2.5. Mu‘tezile

“Uzaklaşmak, ayrılmak, bir tarafa çekmek” anlamında kullanılan “i’tizal”den ismi fail kalıbında kullanılan cemi addır. Tekili “Mu‘tezili” dir. İtikadi konuların değerlendirmelerinde “irade ve akla önem gösteren kelimeler ekolü” diye adlandırılacak olan Mu‘tezile mensupları, karşıtları tarafından insanın kendi fiillerini yaratmaya kadir olduğundan Kaderiyye, tövbe etmeden ölen kebirî işlemlerinin affedilemeyeceğini öne sürdükleri için Vadiyye, Cehm b. Safvan’dan etkilendikleri için Cehmiyye gibi isimlerle de isimlenmişlerdir.⁸⁷ Mu‘tezile ise İslam Coğrafyası’nda ortaya çıkan ve fikirleri akli çerçevede açıklayıp ve akla dayandırmaya uğraşan İslam akaidinde büyük yere sahip olan kelim mezhebine

⁸⁴ Güvenç Şensoy, *Abdülkadir el-Haznâvi’nin er-Risaletü’l- Hamzâviyye fi Beyâni Hakikati’l-Fark Beyne Kesbi’l-Eş‘ariyye ve’l-Mâtüridiyye Adlı Eserinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 18.

⁸⁵ Oğuz, *İslam’da Kaza ve Kader*, 37.

⁸⁶ Civelek, *Kaza ve Kader ile İlgili Hadislerin İncelenmesi*, 19-20.

⁸⁷ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 229.

verilen addır.⁸⁸ İslam düşünce tarihinde önemli bir akaid ekolü kabul edilen Mu'tezile'nin bu isimle isimlenmesinin sebebi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir çok kaynağın naklettiği görüşe göre, Vasıl b. Ata'nın (ö. 131/748) hocası Hasan el-Basri'nin (ö. 110/728) meclisinden uzaklaştığından dolayı, başka bir görüşe göre de Amr b. Ubeyd'in (ö. 144/761) Katade'nin (ö. 118/736) toplumunu terkettiğinden dolayı "ayrılanlar, yan çizenler anlamında "Mu'tezile" diye isimlendirilmişlerdir. Diğer bir rivayete göre "Mu'tezile" nitelemesi daha eski dönemlere dayanır. Hulefa-i Raşidin'den Hz. Ali'nin zamanında başlayıp devam eden iç çekişmelerde hiçbir tarafı tutmayan, iç savaflara katılmayan "tarafsız bir zümre" vardır ki bunlar o zamandan itibaren "mu'tezile" (tarafsızlar) diye adlandırılmışlardır. Hayatının kırk yılını Mu'tezile içerisinde geçiren Ebu'l Hasan el-Eş'ari ise, "Vasıl b Atâ, Büyük Günah Meselesinde (mürtekeb-i kepire) konusunda inananların görüşünden ayrıldığı ve icmâa ettiği için bu isimle isimlenmiştir" demektedir.⁸⁹

Genel kabule göre Mu'tezile ekolü hicri II. yy. başlarında, Haricilerle Mürcie'nin ileri sürdüğü büyük günah işleyen kişi hakkındaki fikirlere karşı olarak, Vasıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd'in farklı bir fikir ileri sürmeleriyle Basra'da ortaya çıkmışlardır.⁹⁰ Mu'tezile'nin ortaya çıkışındaki en kabul gören görüş bu olmakla birlikte vakiâ şu şekilde gerçekleşmiştir. O dönemin en büyük alimi sayılan Hasan el-Basri'ye, Basra cami'sinde iken bir adam gelir ve büyük günah işleyen kişinin bazıları tarafından kafir olarak isimlendirildiğini, bu gûnahtan dolayı imanına herhangi bir zarar vermeyeceğini iddia eden, bazı kişiler tarafından ise tekfir edilmeyip mü'min kabul edildiğini söyler ve bu mesele hakkındaki görüşünü ona sorar. Hasan el-Basri vereceği cevabı düşünürken, öğrencisi Vasıl b. Ata ortaya çıkar ve fikrini ortaya atar. Büyük günah işleyen kişinin ne mü'min ne de kafir sayılacağını, bu kişinin durumu ise ikisi arasında bir yerde "el-Menziletü Beyne'l-Menziletyn" yani fasıklık derecesinde olacağını söyler.⁹¹ Bu vakiâ'dan sonra Vasıl b. Ata, Hasan el-Basri'nin topluluğundan uzaklaşır ve arkadaşı Amr b. Ubeyd (ö.

⁸⁸ Abdulhamid İrfan, *İslamda İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, Çev: M. Saim Yeprem, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 93.

⁸⁹ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 175.

⁹⁰ İlyas Çelebi, "Mutezile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31:392.

⁹¹ Coşar, *Kader Anlayışının Kur'an Bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili*, 52-54.

144/761) ile birlikte caminin diğer kısmına geçerek kendine yeni bir ilim halkası oluşturur, düşüncelerini etrafında bulunan insanlara anlatmaya başlar. Bunun üzerine Vasil b. Ata'nın kuruculuğunu yaptığı bu topluluğa "Mu'tezile" adı verilir.

Mu'tezileye göre, kişi tam anlamıyla özgür bir iradeye sahiptir. Ve eylemlerinin tek muhatabı o'dur. İşlediği tüm eylemlerde iyilik de-kötülük de kişiye aittir. Bu sebeple yaptığı güzel eylemlere karşı mükafatlandırılıp, çirkin eylemlere karşı da cezalandırılacaktır. Eğer insan eylemlerinde yaratıcının bir etkisi olmuş olsaydı, o vakit insan yapmış olduğu eylemlerden sorumlu olmazdı. Bu durumda Allah'ın kula zorla bir yaptırımını (cebr) söz konusu olurdu. İnsanı, zorlama ile yapmış olduğu eylemlerden sorumlu tutmak ise zulüm'dür. Bu Yaratıcı'nın adaletiyle uyum içerisinde değildir. Kul için en uygun olanı yaratmak Allah üzerine vaciptir. Mu'tezile, insanın sorumluluğunu temellendirmek suretiyle insanların eylemlerini gerçekleştirebilmesi için insanın fiilinin öncesinde de bir kudrete sahip olduğunu, bu kudret ile de o fiili gerçekleştirme ya da gerçekleştirilmeme iradesinin kendisinde bulunduğunu söylemiştir. Bu kanunun temellendirilmesinde, gerçekleştirilmiş olan eyleme Allah'ın bir müdahalesi olmadığını kabul etmişlerdir. Çünkü onlara göre kul eylemlerini kendisi yaratmış olmazsa o fiillerin sonuçlarından sorumlu tutulması adalete uygun olmayacaktır. Yüce Yaratıcı kişiye fiili yapma kabiliyetini evelden vermiştir, kişi bu özgürlüğüyle dilediği eylemleri yapmaktadır. İrade özgürlüğü olmayan bir kişinin, Yaratıcı tarafından mesul sayılması Allah'ın adalet ve hikmetiyle örtüşmez.⁹² Mu'tezileye göre, Allah'ın insana güç yettiremeyeceğini teklifi caiz değildir. Allah'ın yarattığı bir varlığa sorumluluk vermesi zorunlu değildir. Ama sorumluluk verirse, sorumluluğu yerine getirebilecek imkanı ve şartları da vermiştir. O zaman bu kudret Allah üzerine vacip olur. Akıl, irade ve istitaat bu yöndedir. Allah, kâfire iman etme gücü ve kudreti vermedikçe o insanı imanla mükellef tutmaz. Kâfir kimse, küfrü seçerken Allah tarafından değil ancak kendi isteğiyle bu duruma gelmiştir. İnsan sadece küfre kadir olsaydı, o zaman aciz olan insana imanı emretmenin ve iman etmediği için onu kötölemenin manası olmazdı. Ayrıca Mu'tezile'ye göre, insanın sorumluluğunu kavraması, salih amele yönelmesini kolaylaştıracak lütufta bulunması da Allah'a vaciptir. Lütf,

---

⁹² Şensoy, *Abdülkadir el-Haznâvi'nin er-Risaletü'l- Hamzâviyye fi Beyâni Hakikati'l-Fark Beyne Kesbi'l-Eş'ariyye ve'l-Mâtüridiyye Adlı Eserinin Tahkik, Tahlil ve Tercümesi*, 27-30.

yükümlülüğü yerine getirme imkanı yanında bunu kolaylaştırıcı etkendir. Yükümlülük konusunda imkan verme ve lütufta bulunma Allah'ın üzerine vacip olunca, güç yetmeyi teklif etmek de caiz olmaz.⁹³

Mu'tezile eylemin oluşmasında etkili olan şeyin, kişinin iradesi, ihtiyarı ve kudreti olduğunu öne sürerken bir takım Kur'an nasslarına dayanmıştır. Bunlar:

“Ne sizin kuruntularımız ne de kitap ehlinin kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük işlerse onun cezasını görür ve kendisi için Yüce Yaratıcı'dan başka yardımcı da, dost da bulamaz”. (el-Nisâ 4/123).

“(Adem ile eşi) dediler ki: ey İlahımız! Biz kendi nefsimize zulmettik. Eğer sen bize acımaz ve bize merhamet etmezsen şüphesiz ki biz ziyan edenlerden oluruz”. (el-A'râf 7/23).

“Allah'a iman eden ve iman ehlinin soylarından gelenler, imanda kendilerine tâbi olanlar (var ya)! İşte biz, onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların yatıklarından da herhangi bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir”. (et-Tûr 52/21).

“Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör”. (el-İnsan 76/3).

Mu'tezile, bütün her şeyin ilahi iradeyle oluştuğunu bildiren nassları te'vil etmiştir. Mu'tezile'ye göre kul özgür olduğundan dolayı hesaba çekilecektir. Eğer ilahi iradeyle yapılmış eylem varsa o zamaan sorumluluğun bir önemi kalmayacağı üzerinde durmuştur. Bu sebeple de bu ayetleri te'veile çalışmıştır.

Ayrıca Mu'tezile'nin “Kul fiilin hâlıkıdır. Bu fiillerin Allah'ın yaratmasıyla ilgisi yoktur” şeklinde özetlenebilen fikirleri Ehl-i Sünnet alimleri tarafından tenkit edilmiştir. Çünkü Allah, Kur'an-ı Kerim'de yoktan var eden, tek yaratıcının Allah olduğunu belirtilmiştir:

“Allah bütün her şeyin yoktan var edendir. O, bütün her şeye vekildir”. (el-Zümer 39/62).

---

⁹³ Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistemik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*, 141.

“Ey insanlar! Yaratıcı'nın size verdiklerini hatırlayın; O'ndan başka size yerden ve gökten rızık verecek biri var mı? Allah'tan başka ilah yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden küfre) çevriliyorsunuz”. (el-Fâtır 35/3).

“İşte İlahınız Allah O'dur. Allah'tan hariç yaratıcı yoktur. Allah bütün her şeyin yoktan var edicisidir. Öyle ise Allah'a kulluk edin, Allah bütün her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık Allah'tır)”. (el-En'âm 6/102).

Ayrıca yaratılan eylemini yarattığı için değil, kesbettiği, irade ve ihtiyarını o işe yönelttiği için sorumlu olacaktır. Mu'tezile “Kul fiilin hâlıkıdır/yaratıcısıdır” derken buradaki yaratmayı Allah'ın yaratması gibi yoktan var etme ve yoktan yaratma gibi değil de vardan var etme, Allah'ın insana verdiği yaratma kudretiyle yaratma anlamında ele almakta ve böylece yaratmaya özel bir anlam vermektedir.⁹⁴

Mu'tezile ekolü çeşitli görüşlere bölünmüştür. Bu kısımların her birinin kendine ait fikirleri olmakla birlikte, Mu'tezili düşüncelerin genellikle biraraya geldiği bazı sistemler vardır. Mu'tezile'nin düşünce sistemi: Tevhid, Adl, Menzile Beyne'l Menzileteyn, Va'd ve Vaid, Emir Bil-Ma'ruf ve Nehiy Ani'l Münkerden oluşan beş esastan (Usul-i Hamse) meydana gelir.

Tevhid

Allah Teala'yı gerek zat gerek sıfatları noktasında bir ve tek kabul etmek anlamına gelen “tevhid” ilkesi, tüm İslam mezhepleri tarafından kabul gören bir ilke olmakla birlikte, Mu'tezile Mezhebi tarafından da büyük önem verilmiştir. Yüce Yaratıcı'nın tek olduğunu, nefy ve ispat yönünden O'nun müstahakkı olan sıfatlarda ortağı bulunmadığını bilmek ve bunu dile getirmek gerekir. İlim ve ikrar şartının her ikisinin de bir arada bulunması şarttır. Eğer bu şartlar meydana gelmezse tevhid/iman gerçekleşmiş sayılmaz. Allah'ın sıfatları konusunda Mu'tezili kelamcılar kendilerine özel bazı düşüncelere sahiptirler. Onlara göre Allah'ın sıfatları O'nun “zâtı üzerine zaid” manalar, yani zatından ayrı düşünülebilen şeyler değildir. Ayrıca Cenab-ı Hak için “Semi', Alim, Basir'dir” diye nitelendirebiliriz, ancak “Allah'ın, Semi', İlim, Basar,... gibi sıfatları vardır” diye söyleyemeyiz. Çünkü ilk bakışta ele alınan ifadeler siğa açısından da sıfat olup, zâtı ve sıfatını birlikte ifade eder. Diğer görüşte ise, sıfatlar masdar olarak dile getirilen müstakil bir mana olup, zât'a ayrıca ilave

⁹⁴ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, 163.

edilmektedir. Allah'ın sıfatları da zâtı gibi kadim olacağından ikinci anlayışa göre birden fazla kadim benimsenmiş olur (Taaddüd-i Kudemâ), bu ise Tevhid düşüncesine zıt düşer. Mu'tezile Allah'ın sıfatları için vahdaniyet ve kâdim oluşu hakim nitelikler olarak kabul etmiş, zihnen bile olsa O'na kadim olan manalar (sıfatlar) nisbet etmeyi vahdaniyeti zedeleyici nitelikte bulmuştur.⁹⁵ Tevhid, Allah'u Teâlâ'nın kendine ait sıfat ve bunlara ilişkin hükümlerin belirlenmesidir. Allah kadim olup, Allah'ın dışındakiler muhdes'tir. Allah, ikincisi olmayan tek'tir. Allah'ın dışındakiler bunun tersine'dir. Allah'ın bir ve kadim oluşu, O'nun en güzel iki sıfatıdır. Eğer Allah'ın kadim oluşu dışında O'na çeşitli sıfatlar isnat edilirse, Allah'tan başka birçok kadim varlık kabul edilmiş olur. Bu da Allah'ın birliği hakikatine aykırıdır. O'nun sıfatlarının hiçbiri yaratılmışların sıfatlarına benzemez. Eğer benzemiş olsaydı, Yaratan ile yaratılmış arasında benzerlik meydana gelirdi. Bu sebeple Mu'tezile, vahdaniyet ve kıdem dışındaki Allah'ın diğer sıfatlarını te'vil etmiştir. Mu'tezile, Allah'ı biçimci bir tasavvura götüren sıfatları te'vil etme yoluna gitmiştir. Onlar Kur'an ve hadislerde geçen Allah'ın eli, yüzü, sureti, gitmesi, gelmesi, gülmesi gibi tabirleri zahiri anlamlarıyla değil, mecazi anlamlarıyla ve de te'vil edilen anlamlarıyla anlamışlardır. Çünkü Allah, her türlü hâdis özellikten münezzehtir. Mu'tezileye göre Allah'ın Kelam sıfatı da yoktur. Onlara göre Allah'ın keliması, harf ve seslerden meydana gelen muhdes bir özellik taşır. Kelimelerden meydana gelen Kur'an hâdistir, kadim değildir. Mu'tezileyi farklı kılan özellikler arasında ûlûhiyet aşkınına zarar verecek etkilerden koruma çabası gelir. Bu sebeple onlar, Tevhid ilkesinden hareketle Allah'ın kıyamet gününde görülmesinin mümkün olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Görülen bir şey, cismaniyet ve yön gerektirir. Halbuki, O her türlü hâdislik alametinden münezzehtir. "Gözler O'nu göremez, O bütün gözleri görür." (el-En'âm 6/103) ayeti buna delildir. Mu'tezile, Sünni yaklaşımın delil getirdiği "O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır" (el-Kıyamet 75/22-24) ayetini ise müteşabih saymıştır.

Adalet

Mu'tezilenin en önemli ilkelerinden olan adalet, Allah'ı her türlü çirkinlikten, yararlı olan şeyleri terk etmekten, maslahata aykırı ya da çirkin olana çağırılmaktan

⁹⁵ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 174.

soyutlama ile tüm eylemlerinde hikmet ve isabetin olduğunu kabullenmek demektir. Cenab-ı Hâk “adl” (adil) ve hakim’dir, O, kullarına asla zulmetmez. O’ndan çirkin ve faydasız hiç bir iş sâdır olmaz. O’nun bütün yaptıkları güzeldir. Zulüm ve iyi olmayan şeyler Allah’ın değil, insanın yaptığı fiillerindendir. İnsanlar yaptıkları ihtiyari fiilleri (iyilik ve kötülükleri) Allah tarafından kendilerine verilen özgür ve müstakil irade ile yaparlar, bu eylemlerin oluşmasında ilahi bir müdahale mümkün değildir. Zira inanan kimsenin fiili, ilahi irade ile vuku bulsaydı kul o fiili cebir altında yapmış olurdu. Bundan dolayı ceza görmesi ise zulüm sayılırdı.⁹⁶ Kim Allah’a zulüm ve sefeh nisbet ederse o kimse, adalet sözünün dışına çıkmış olur. Bundan dolayı Kur’an-ı Kerim’de zulmün faili olarak insan gösterilir: “Rabbin kullarına zulmedici değildir.” (el-Fussilet 41/46) , “Biz (bununla) kullara zulmetmedik. Fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.” (el-Nahl 16/118). Eğer Allah, insanın eylemlerinin yaratıcısı olsaydı, bu takdirde Allah’ın zalim olması gerekirdi. Oysa Allah, her türlü zulüm eyleminden münezzehtir.

İnsan fiillerini özgür olarak meydana getirebilmesi için daha önceden istidat sahibi olması gerekir. Yani gücün olması, fiilin olmasından öncedir. Allah, kullarına güçlerinin yetmeyeceği bir yük yüklemeyi ve bundan dolayı onları sorumlu tutmaz. Kul, fiil ve amellerini özgür şekilde yaratır. İlahi kudretin bu eylemlere müdahalesi söz konusu değildir. Eğer aksi olsaydı, Cennet ve Cehennem’in, sevap veya günahın bir önemi kalmazdı. İnsan, ancak hür olan fiillerinden dolayı sorumlu tutulur. Çünkü Allah adil’dir. “Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin” (el-Kehf 18/29) buyurmaktadır.⁹⁷

Va’d ve Vaid

Mu’tezile’nin terminolojisinde Va’d, insanın, itaat ve tövbe üzere mü’min olarak bu dünyadan ayrıldığında ahirette karşılık olarak sevabı hak edeceği; Vaid ise, tövbesiz ve işlediği büyük günahdan dolayı ahirette cezayı ebedi olarak cehennemde kalmak şeklinde hak edeceği anlamına gelir. “Allah va’deinde ve vaidinde sâdır.” (el-Âl-i İmrân 3/194). Mü’min kişi, itaat üzere ve tövbe ederek ruhunu Allah’a teslim

⁹⁶ Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, 174.

⁹⁷Ramazan Altıntaş, “Sistemik Dönem Kelam Okulları Mu’tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler ve Ana Eserler”, *Kelam el Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 3. bs, 2013), 93-94.

ederse, ahirette sevabı hak eder. Fakat kişi büyük günah işleyip tövbe etmeden ölürse o zaman Cenab-ı Hâk, hiçbir şekilde (kendi lutfuyla ve şefaitle) o kişiyi affetmez. Bu günah sonsuz olarak cehennemde kalmayı gerektirir. Fakat büyük günah işlemekten kaçınanların küçük günahları affedilir. Cehenneme geçici bir süreliğini girilmez, oraya giren tekrardan cehennemden çıkamaz. Bu düşünce yapısıyla Mu‘tezile, şefaati, Sünni bakışın aksine farklı bir bakış açısıyla öne sürmüştür. Ve şefaatin olmadığına Kur’an ayetini delil göstermiştir. “Öyle bir günden korkun ki, o günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemedede bulunmaz; hiç kimseden (Allah izin vermedikçe) şefaet kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.” (el-Bakara 2/48).

Menzile Beyne’l Menzileteyn

Büyük günah işleyen kul ne mü’min ne de kafirdir, bu kişi fasıktır. Onlar, fısık, imanla küfür arasında bir yer saymışlardır. Büyük günah (kebire) işleyen mü’min imandan çıkar, çünkü amel imandan bir cüzdür. Fakat küfre girmez, zira kendisinde hâlâ mevcut olan kelime-i şehadet ve benzeri iyilikler küfürle bağdaşmaz. Şu halde iman ile küfür arasında bir yerde, iki menzile arasında bir menzilede bulunur. Böyle bir kişi ölünceye kadar müslüman muamelesi görür. Şartlara uyararak tövbe ederse imana döner, tövbe etmeden ölürse öldüğü andan itibaren kafir sayılır. Mu‘tezileye göre had uygulamasını gerektiren ve büyük günah olduğu söylenen her fiil günahdır. Fakat büyük günah işleyen kimse Allah’a şirk koşan bir kişiyle aynı kategoriye konulamaz. Böyle bir kimse öldüğünde (normal şartlarda) müslüman bir kişiye nasıl muamele ediliyorsa o kişiye de öyle muamele edilir. Kebire sahibi kişi, nasıl kafirle karşılaştırıldığı zaman iman mertebesine çıkarılmadığı gibi, kafirlerin derecesine de indirilemez. Kısacası Mu‘tezilenin bu prensibi şu manada kullanılmıştır; Büyük günahlardan herhangi birini işleyip de tövbe etmeden ahirete intikal eden kimse, cehennemde ebedi olarak kalacaktır. Bir farkla ki, azabı kafirlerin azabı gibi olmayacak, onların azabından biraz daha hafif olacaktır.

Emr Bi'l-Ma'ruf Nehy Ani'l-Münker

Sağlıklı düşünen akıl ve dinin, iyi ve güzel gördüğü şeylere Ma'ruf; sağlıklı düşünen akıl ve dinin, iyi ve güzel bulmadığı şeylere de Münker denir. İyiliği yapmaya ve kötülüğü engellemeye çalışmak bütün inananlar için farzdır. Bu İslam davetinin yayılması, haktan ayrılanların hak yolu bulması ve müslümanların nazarında hakla bâtılı birbirine karıştıran, din karşıtlarının zararlarını gidermek açısından zorunludur. Mu'tezile taraftarları bu ilkeye bağlı olarak yabancıların İslam'a yaptıkları fikri saldırılara karşı çıkmış ve İslam'ı savunmuşlardır. Kendi düşüncelerini ve görüşlerini diğer müslüman topluluklara kabul ettirmek için aynı ilke yönünde yürüttükleri mücadelelerde aşırıya gitmiş ve sert davranmışlardır.⁹⁸ Mu'tezileye göre iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak emri Kur'an-ı Kerim'in muhkem ayetleriyle sabittir. Onlara göre dinin temellerinden olan iyiliği emretmek ve kötülükten uzaklaştırma görevi sadece yöneticilerin değil, tüm inananların hürriyetini ilgilendiren bir haktır. Bu nedenle her mü'min ahlaki manada bunda yükümlüdür.⁹⁹ Mu'tezile düşünürleri fıkıh konusunda kendilerine has görüşler ortaya koymamışlarsa da akılcı zihniyetlerine yakın buldukları Hanefiyye mezhebine bağlanmayı uygun görmüşlerdir.¹⁰⁰

1.2.6. Mâtürîdiyye

Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr el-Maturidi'ye dayandırılan Kelam ekolüdür. Maverâünnahir'deki Semerkand şehrinin yakınlarında Mâtürîd kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi kaynaklarda pek sarîh olmasa da İslam tarihçilerin üzerinde ittifak ettikleri (ö. 333/944) tarihtir. Eserlerinde Ehl-i Sünnet inancını akli ve nakli ispatlarla açıklamaya çalışmış, Mu'tezîli düşünceyi tenkit etmiştir. Bu akideyi savunanlar tarafından "Alemü'l-hüdâ" ve "İmamü'l-hüdâ" diye isimlendirilen Mâtürîdi, itikadda ve amelde İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye tâbi olmuş ve Hanefî bir çevrede yetişmiştir. Kelam alimlerinin bazıları Mâtürîdiyye diye anılan Ehl-i Sünnet anlayışının ilk kurucusunun Ebu Hanife olduğunu, Mâtürîdi'nin ise onun koyduğu hükümleri nakli ve akli delillerle genişlettiğinden bahsederler. IV.

⁹⁸ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 176.

⁹⁹ Altıntaş, *Sistemantik Dönem Kelam Okulları Mu'tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler ve Ana Eserler*", 94-95.

¹⁰⁰ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 176.

yy. başlarında oluşan Mâtürîdiyye, II. yy. da Ebu Hanife tarafından ortaya konan düşüncenin devamıdır. Mâtürîdiyye, akaid alanında nakille birlikte akı da dinin anlaşılması için fırsat sayan akaid mezhebidir. Ehl-i Sünnet düşüncesi içinde yer alan Mâtürîdiyye düşünürleri, aklın nakli destekleyici olduğundan bahsetmiş, aklın nakli açıklayıcı ve tamamlayıcı ögesi olduğu üzerinde durmuşlardır. Akıl ile nakil arasında bir çatışmanın olmaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Aralarında bir çatışma olsa dahi sahih nakil, sarih akıl karşısında te'vil edilmelidir¹⁰¹ diye vurgulamışlardır.

Dinde yalnızca nakille yetinen Selefîyye ile karşı uçta yer alan Mu'tezile düşünceleri arasında orta yolu bulma gayretindeki Mâtürîdilik, nakil ile akıl arasında bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Mâtürîdi, temel inanç problemlerinde nakle dayalı akli bir çözüm aramıştır.

Mâtürîdi, Kur'an ve sünnetin hakiki anlamlarından hareketle Resulullah'ın ve ashabının akaid anlayışlarını eserlerinde dile getirmiştir. Nass esas olmakla birlikte, nassın anlaşılıp tahlil edilmesi ve hedefledikleri amacın tesbiti noktasında akli istidlâlleri de kullanmıştır.

Mâtürîdi'ye göre insan, kendi fiillerinin sahibidir. Bununla birlikte Allah, zati iradesiyle her şeyin irade edicisidir ve her şeyi O, yaratır. O'nun dışında bir yaratıcı bulunmamaktadır. Ancak insan kendine özgü irade ve gücüyle fiillerini gerçekleştirdiğinden dolayı işlediği fiillerinden sorumludur. İnsanın davranışlarından sorumlu oluşunu, bu davranışlarından dolayı ceza ve mükafatla karşılaşacağı Kur'an ayetlerinde vurgulanmıştır.¹⁰²

Allah, insanları yaratırken iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme gücü, bazı şeylerden nefret etme gücü ve bazı şeylere de meyleden tabiatlar vermiştir. İşte insan bu vasıflarla yaratıldıktan sonra Allah tarafından denemeye tabi tutulmuştur. Neticede insanların akılları iyi ve kötünün hepsini birden görmüş; iyi amellere, güzel ahlaka "iyiyi seçme ihtiyarı" ile rağbet etmiş, bunların kötülerinden de kaçınmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Topaloğlu, *Kelam İlmine Giriş*, 124.

¹⁰² Temel Yeşilyurt, "Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler", *Kelam el Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker yay, 3. bs, 2013), 155.

¹⁰³ Yeşilyurt, "Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler", *Kelam el Kitabı*, 155.

Allah, insanda fiillerini meydana getirecek gücü/istitaa yaratmıştır. Verilen güç eylemden evvel ve sonra olarak iki şekilde anlaşılabilir. Fiilden önce olanı, fiziki yani organların sağlamlığı ve işler vaziyette olmasıdır. Diğeri ise iyi ve kötü sonuç meydana gelecek eylemlerin yapılması sırasında insanda bulunan güçtür. İnsan sorumluluk doğuran bütün fiillerini kendisine verilen irade ile tercih eder ve güç ile de yerine getirir.¹⁰⁴

Maturidi bakış açısına göre fiiller iki yönlü olup, irade, tercih ve meyil anlamında insana ait iken, yaratma yönü ile de Allah'a aittir.¹⁰⁵

Maturidi, iradeyi eylem ile aynı ele almaktadır, bu yüzden kişinin eylemlerinde serbest olduğu şuurunda olmasını ve özgür iradesinin var olduğunu kanıt olarak göstermektedir.

Kuldan iradeyi tamamen kaldıran cebri anlayış ile tam zıddı olan tevfiz-i mutlak görüşü arasında insan iradesini müşahede etmiştir. Maturidi, iradeyi insanların fiilleriyle birlikte ele alınması gerektiği üzerinde durmuştur.

---

¹⁰⁴ Yeşilyurt, “Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler”, *Kelam el Kitabı*, 155.

¹⁰⁵Yeşilyurt, “Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler”, *Kelam el Kitabı*, 155.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'AN-I KERİM'DE KADER VE ÖZGÜRLÜKLE İLGİLİ AYETLERİN İRDELENMESİ

İslam'ın ilk dönemlerinde sorgulanmaya başlayan kader inancı, Hz. Muhammed (sav)'in vefatından sonra siyasi, sosyal, ekonomik ve şahsi olaylar ile daha çok sorgulanan dini bir içerik kazanmıştır. Bu sebeple insanlar daha önce var olan kader sorgulamalarına cevap alabilmek için Kur'an ayetleri üzerine yoğunlaşmışlardır. Bizde çalışmamızda kaderle ilgili ayetleri verip, Kur'an'da yer alan kader anlayışının ne olduğunu anlamaya çalışacağız. Kendi çabamızla kategorilendirdiğimiz ayetler şunlardır:

2.1. HER ŞEY BİR KADERE GÖRE YAZILMIŞTIR

“Allah tüm yaratılanların yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.” (el-Zümer 39-62).

“Oysa ki Allah, sizi ve yapmakta olduklarınızı yarattı, dedi.” (es-Sâffât 37/96).

“Hiç şüphesiz, biz her şeyi kader ile yoktan var ettik.” (el-Kamer 54/49).

“... her şeyi yoktan var edip ona bir düzen veren Allah'tır, yazgısını da tayin eden O'dur, O yüceler yücesidir.” (el-Furkan 25/2).

“O halde (ey Peygamber ve Peygamber'e uyanlar) yüzünü samimiyetle ve tamamen bu dine çevir, Allah'ın yarattığı fitratına çevir ki Allah insanları bu fitrat üzerine yaratmıştır. O'nun yaratması değiştirilemez. İşte doğru din (budur) fakat insanların çoğu bunu bilmezler.” (el-Rûm 30/30).

“Ey insan, ‘üstün ikram sahibi’ olan Allah’a karşı seni aldatıp ve yanıltan nedir? Ki O, seni yoktan var etti, ‘sana bir düzen içinde şekil verdi’ ve seni bir ölçü üzere kıldı. Dilediği bir biçimde seni düzene koydu.” (el-İnfîtâr 82/6-8).

“Allah’ın, insanlara helal kıldığı şeyde Peygamber’e herhangi bir günah yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah’ın adaleti böyle idi. O’nun emri mutlaka yerine gelecek, önceden yazılmış bir kader’dir.” (el-Ahzâb 33/38).

“Kainatta oluşan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, Allah onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bunu yapmak, Allah’a göre pek kolaydır.” (el-Hadid 57/22).

“Ki O, yarattı, bir düzen içinde şekil verdi, takdir etti, böylece O insanlara yol gösterdi.” (el-A’lâ 87/2,3).

“Allah, gökyüzünden yeryüzüne kadar her işi düzenleyip, yönetir. Sonra (bütün bu işleri) sizin saydığınıza göre bin yıl süren bir günde O’nun nezdine çıkar.” (es-Secde 32/5).

“Eğer okunan bir kitapla dağlar yürütülseydi ve o kitapla yer parçalanmış olsaydı, yahut onunla ölümler konuşurulsaydı (o kitap yine bu Kur’an olacaktı.) Fakat bütün yapılanlar Allah’a aittir. İman edenler hâlâ bilmediler mi ki, O isteseydi bütün insanları hidayete erdirirdi? Allah’ın insanlar için verdiği süre gelinceye kadar inkar edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir musibet gelmeye devam edecek veya o gelen musibet evlerinin yakınına inecek. Allah, sözünden asla dönmez.” (er-Ra’d 13/31).

“Görmez misin ki Yaratan bir takım bulutları (çıkarıp) sürüyor, sonra bulutları biraraya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki, bu bulutlar arasında yağmur çıkıyor. O, gökten, oradaki dağlardan (dağlar büyüklüğünde bulutlardan) dolu yağdırır. Artık onu istediğine isabet ettirir; istediğinden de uzaklaştırır; (bu bulutların) şimşeginin parıltısı neredeyse insanların gözleri alır!” (en-Nûr 24/43).

“Her dişinin neye hamile kalacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini yalnız yoktan var eden bilir. Allah’ın katında her Şey ölçü iledir.” (er-Ra’d 13/ 8).

“Biz tüm var olanları bir ölçüye göre var ettik.” (el-Kamer 54/ 49).

“İddet müddetlerini doldurdıklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikahınız altında) tutun veya o insanlardan meşru ölçülere göre uzaklaşın. İcinizde bulunan adalet sahibi iki kişiyi de kendizine şahit tutun. şahitliği Allah rızası için yapın. İşte bu, Allah’a ve ahiret gününe inananlara verilen bir öğüttür. Kim Allah’tan hakkıyla korkarsa, Allah da ona bir çıkış yolu gösterir. Ve o insana beklemediği yerden rızık kapıları açar. Kim Allah’a hakkıyla güvenirse O, kuluna yeter. şüphesiz O, emrini eksiksiz bir biçimde yerine getirendir. Allah her yaratılan için bir ölçü koymuştur.” (et-Talâk 65/3).

“Ne mübarektir Kur’an’ı alemler için uyarıcı ve korkutucu olsun diye insanlara inzal eden. Göklerin ve yerin sahibi Allah’tır. Allah ki, çocuk edinmemiştir, Allah’a kendi mülkünde ortak koşacak yoktur, her Şeyi Allah yaratmış, yarattıklarına bir düzen vermiş, ve onları belli bir ölçüyle yaratmıştır.” (Furkan 25/1,2).

“O sabahıda yarıp ortaya çıkarandır. Geceyi bir sükûn (dinlenme), güneş ve ay’ı bir hesap kıldı. Bu, üstün ve güçlü olan, bilen Allah’ın takdiridir.” (el-En’âm 6/96).

“Böylelikle Allah, onları iki gün içinde yedi kat gök olarak tamamladı ve her bir yarattığı göge emrini ilette. Dünya göğünü de kandillerle süsleyip donattı ve bir korumaya (altına aldık) aldı. İşte bu isteyen, dileyen, bilen, üstün ve güçlü olan (Allah)’in kudretidir.” (el-Fussilet 41/12).

“Güneşi aydınlanma , ay’ı da bir nur kılan ve yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona duraklar veren Allah’tır. Allah, bunları ancak adalet ile

yaratmıştır. O, bir millet için gönderdiği ayetleri böyle tekrar teker açıklamaktadır.”(Yûnus 10/5).

“Her şeyin hazineleri bizim katımızdadır; ancak biz onu belirlemiş olduğumuz bir miktar ile indiririz. Ve aşılıcı olarak rüzgârları yarattık, böylece gökten yağmurlarla su indirdik de sizleri suladık. Oysa onların hazineleri ya da koruyucuları siz değilsiniz. Şüphesiz ki biziz. Gerçekten tüm yaratılanları Biz yaşatır ve onları biz öldürürüz ve mirascı olanlar da Biziz. Andolsun ki, sizden öne (veya önceden) geçenleri de Biz bilmişizdir; ve (yine) andolsun, geride kalanları da Biz bilmişizdir.”(el-Hicr 15/21-24).

“Eğer Allah, kulları için rızıkı (sınırsızca) geniş tutup-yaysaydı, gerçekten yeryüzünde azarlardı. Ancak O, dilediği ölçü (kader) ile indirir. Çünkü O, kullarından haberi olandır, görendir.”(eş-Şûrâ 42/27).

Her şey daha yaratılmadan önce belli çerçevede Allah tarafından tayin edilmiş ve yaratılanlar O'nun isteğiyle şekil almıştır. Her ne yaratılmışsa onun özüne uygun özellik verilip, yaşanılacak yer ve bu yaşantısını sürdürebilmesi için gerekli imkanlar verilmiştir. İşte tüm bu önceden verilmiş olan belirlemeler yaratılanın kaderidir ve bu kader her yaratılan için geçerlidir. Verilen ayetlerde kainatın ya da tüm yaratılmışların plansız ve programsız olmadığı, her yaratılanın önceden takdir edilen bir düzenin var olduğu gözler önüne serilmektedir. Bu düzen Hakîm ve Habîr olan Allah (c.c.) tarafından yaratılıp, düzgünce programlanmıştır. Ayrıca, Allah kâinattaki her şeyi yaratmakla kalmamış, aynı zamanda her şeye biçim, şekil, potansiyel, güç, nitelik, süre, gelişme, sınır ve miktarı ve daha pek çok şeyler vermiştir. Sonra kendine ayrılan alanda sistemin yerine getirebilmesi için de rızık ve araçlar yaratmıştır.¹⁰⁶

2.2. ALLAHIN BİLGİSİ VE KADER

“Her şeyi yoktan Yaratan bilmez mi?” (el-Mülk 67/14).

---

¹⁰⁶ Tuncer Namlı, *Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 34.

“Sonra o üzüntünün arkasından yüce Yaratıcı size bir güven verir, (bu güvenin yol açtığı)uyuklama hali bir kısmınızı sarıyordu. Kendi bedenlerinin kaygısına düşmüş bir grup da, Yaratıcı’ya karşı haksız yere cahiliyye devrindeki hayata benzer düşüncelere kapılıyorlardı. “Bu işten bize ne!” diye söyleniyorlardı. De ki; iş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Yaratıcı’ya aittir. Onlar, sana söyleyemediklerini içlerinde saklıyorlar. “Bu işten sonra eğer bize bir şey olsaydı, burada hayatımıza son verilmezdi” diyorlar. Onlara şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi Allah tarafından belirlenmiş olanlar, öldürülecekleri yerlere kendiliklerinden giderlerdi. Allah, düşündüklerinizi yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için böyle yapmıştır. Allah düşüncenizde ne varsa hepsini hakkıyla bilir.” (Âl-i İmrân 3/154).

“O, göklerde ve yerde tek Allah’tır. İçinizde tuttuğunuz gizlinizi de, açığınızı da bilir. (Hayır ve şerden) ne kazanacağınızı da ne kaybedeceğinizi de bilir.” (el-En’âm 6/3).

“Eğer Allah sizi bir zarara uğrattırsa, onu Allah’tan başka giderecek olan da yoktur. Ve eğer Allah sana bir hayır verirse, (bunu da geri alacak yoktur). Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.” (el-En’âm 6/17).

“O, insanların üzerinde her türlü tasarrufa sahiptir. Allah, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberi olandır.” (el-En’âm 6/18).

“Bilmez misin ki, Allah, yer yüzünde ve gök yüzünde ne varsa bilir? Bu, bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılmıştır. Bu (eşya ve olayların bilgisine sahip olmak), O’nun için çok kolay bir eylemdir.” (el-Hacc 22/70).

“Yeryüzünde hayat bulan her canlının rızkı, yalnızca Allah’ın üzerinedir. Allah, o yaratılmışın durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı yeri de bilir. (Bunların) hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılıdır.” (Hûd 11/6).

“Kıyamet’in ne zaman kopacağına bilgisi, şüphesiz Allah’ın katındadır. Yağmuru gökten indirir; anne karnında olanı bilir. Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse de, hangi yerde öleceğini bilmez. Hiç şüphesiz Allah bunları bilendir, ve bunlardan haberdardır.” (Lokman 31/34).

“Kıyamet’in hangi saatte kopacağına ilmi O’na döndürülür. O’nun ilmi olmaksızın, hiçbir meyve-sebze tomurcuğundan çıkmaz, hiçbir dişi hamile kalmaz ve doğurmaz da. Onlara : “Benim ortaklarım nerede?” diye sesleneceği gün, dediler ki: “Sana arz ettik ki, bizden hiçbir şahit yoktur.” (el-Fussilet 41/47).

“Ne kadar çok ülke varsa tümünü kıyamet gününden önce ya yok edeceğiz veya en çetin bir biçimde azaplandıracağız. Bu bilgi, Kitap’ta (Levh-i Mahfuz’da) yazılıdır.” (el-İsrâ 17/58).

“Biz, toprağın onlardan neleri azalttığını şüphesiz ki bilmekteyiz. Yanımızda o bilgilerin varlığını koruyan bir kitapmevcuttur.” (Kaf 50/4).

“Onların yapmış oldukları bütün her şey kitaplarda (yazılıdır).” (el-Kamer 54/52).

“Küçük büyük ne varsa her şey o Kitap’ta satır satır (yazılıdır).” (el-Kamer 54/53).

“Allah, elbette insanların kalplerinde gizlediklerini de, açığa çıkardıklarını da bilir.” (en-Neml 27/74).

“Gökyüzünde ve yeryüzünde gözle görünmeyen her şey, apaçık bir kitapta (levh-i mahfuz’da) bulunmaktadır.” (en-Neml 27/75).

“Yüce Yaratıcı sizi (önce) topraktan, sonra da alaktan yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi)kıldı. O’nun ilmi olmadan hiçbir dişi ne hamile kalır ne de doğum

yapar. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da şüphesiz bir kitaptadır. Şüphesiz bunları yapmak, Allah'a pek kolaydır.” (el-Fâtır 35/11).

“Gökyüzünde ve yeryüzünde olan her şeyden Allah'ın bilgisi vardır, (Ey İnsanoğlu) haberin yok mu?” (el-Mücâdele 58/7).

“Muhakkak ki, Allah göklerin ve yerin gizli tüm gerçeklerinden haberdardır; (ve) doğrusu Allah, (insanların) kalplerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da tam olarak bilendir.” (el-Fâtır 35/38).

“Andolsun biz Musa'ya Tevrat'ı gönderdik, onda da topluluğu ayrılığa düştü. Eğer Rabbimiz'den bir söz olmasaydı, aralarında hemen hükmedilirdi (işleri sonlandırılırdı). Onlar Kur'an'la ilgili çok büyük bir şüphe içindedirler.” (el-Fussilet 41/45).

“İnkarcılar: Kıyamet bize kopmayacak, diye düşünüyorlar. De ki: Hayır! Bilinmeyeni bilen Allah hakkı için kıyamet, mutlaka size de kopacaktır. Gökyüzünde ve yeryüzünde ufacık bir şey bile Allah'tan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü gizliliklerde şüphesiz, apaçık kitapta yazılıdır.” (Sebe' 34/3).

“Hakiki olan budur; Allah, olmasını dilediği şeyi akıl-sır ermez şekillerle gerçekleştirir. Çünkü Allah doğru hüküm ve hikmetle her şeyi yapan mutlak ve sonsuz ilim sahibidir.” (Yusuf 12/100).

“Kıyamet gününün ilmi, Allah'a havale edilir. Allah'ın bilgisinden hariç hiçbir meyve (çekirdeği) kabuğunu yarıp çıkamaz, hiçbir dişi hamile kalamaz ve dünyaya getiremez. Rab onlara: ‘Ortaklarım nerede! diye seslendiği vakit; buna ait bizden hiçbir şahit olmadığını sana sunarız’ derler.” (el-Fussilet 41/47).

“Bil ki, Allah'tan başka yaratıcı yoktur. (Habibim!) Hem sen kendinin hem de mü'min beylerin ve mü'min bayanların günahlarının affedilmesini iste! Rab sizin gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.” (Muhammed 47/19).

“Rab’in izni olmadan hiçbir musibet insana isabet etmez. Kim Rab’e inanırsa, Rab o kimsenin kalbini doğruya ulaştırır. Rab tüm olanları bilendir.” (et-Teğabün 64/11).

“Gaybın anahtarı Rabb’in katındadır; o anahtarları Rabb’den başkası bilmez. Rabb karada ve denizde olan her şeyi bilir; Rabb’in bilgisi dışında bir yaprak dahi düşmez. Rabb, yerin karanlıkları içerisinde tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa tümü açık bir kitapta yazılıdır.” (el-En’âm 6/59).

“Hatırla ki Allah meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Melekler: Bizler hamdinle seni sürekli tesbih ve takdis ederken, yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? diye söylediler. Allah da meleklerle : Sizin bilemeyeceğinizi ben bilirim, buyurdu.” (el-Bakara 2/30).

Yukarıda sözü edilen ayetlere baktığımızda, Yaratıcı’nın bilen olması, O’nun her şeyden haberdar olması ve O’nun eksikliklerden uzak bir varlık oluşunun, zorunlu sonuçlarından biridir. Bu ayetlerde, insanların davranışlarının, Allah tarafından izlendiği ve O’ndan hiçbir şeyin saklı kalmayacağı üzerinde durulmaktadır. Zira ayetlerde bir ihtar söz konusudur. Allah’ın yarattığı insanların yaptıkları fiilleri ve içlerindeki niyetlerini bilen bir vasfa sahip olması sebebiyle insanların daha dikkatli ve daha bilinçli davranmaları gerektiği uyarısı yapılmıştır. Yoksa verilen ayetlerdeki anlam, Allah’ın her şeyi hakkıyla bilen olması, insan davranışlarının bu bilgiye göre şekillendiği anlamında kullanılmamıştır.

Allah’ın geleceği bilmesi hususunda gaybı bilmesi de, bazen kader konusu ile ilişkilendirilmiştir. Bu alandaki tartışmalar “gayb” sözcüğüne verilen manalarla ilintilidir. Gayb sözcüğü, gözlem dışında kalan her şeyi ifade eder; yalnız bu sözcüğün Yaratıcı’nın ilminde olan ahiret ve melekler ile, gelecek hayatta olacak olayları da kapsadığı söylenmiştir.¹⁰⁷ Gayb sözcüğünün başka bir tanımı da bu şekilde yapılmaktadır: insanın zamanla ve mekanla sınırlı bir varlık olması sebebiyle

---

¹⁰⁷İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an (Sistemik Kur’an Fihristi)*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2001), 221.

göremediği ve bilemediği tüm şeylerdir.¹⁰⁸ Fatır suresi 38. ayette geçen gayb sözcüğü ise, göklerdeki ve yerdeki gizli olan gerçekler olarak açıklanmıştır. Gayb sözcüğünden gelecekte oluşacak şeyleri bilinmesinin anlaşılması takdirinde de Allah'ın ilminin oluşacak olayları yapıp yapmadığı ve de gelecekte yaşamda oluşacak olan insan eylemlerinin bilgi konusu olup olmadığı tartışmalıdır. Bu konuyla ilgili farklı düşünceler bulunmaktadır:

1. Allah'ın insanın sorumlu tutulduğu eylemlerini daha önceden ilmiyle bilmesinin insanın özgürlüğüne herhangi bir zarar vermeyeceği vurgulanmıştır.
2. Allah'ın sonsuz bilgisiyle olacak tüm şeyleri bilmesi, insan eylemlerinin bu bilgiye göre şekillendiğini gözler önüne sermektedir.
3. Bilmenin gerçekleşmesi için ortada eyleme dayalı bir durumun olması gereklidir. Bu sebeple daha meydana gelmemiş, insan eylemleri de bilgi konusunu oluşturmamaktadır. Bilme eyleminin gerçekleşmemesi, yaratan için eksiklik olarak düşünülemez.¹⁰⁹

Bütün bu değişikliklerin ve tartışmaların Allah'ın tüm şeyleri bilmesi ilim sıfatına yapılan bir vurgulamadır. Allah'ın bu sıfatına ve vasfına dikkat çeken ayetler, insanlara yaptığı uyarılarla alakalı değildir. Bu başlıkta ele aldığımız ayetlerde Allah'ın tüm şeyleri bildiği insanlara hatırlatılarak, onların tüm eylemlerinde dikkatli ve bilinçli davranmaları üzerinde durulmaktadır.

2.3 ECEL (İNAV İÇİN SÜRE TANIMA) VE KADER

“Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.”(el-A'râf 7/34).

“... ölümü veren ve hayatı insana bağışlayan yalnız Allah'tır; ....” (en-Necm 53/ 44).

¹⁰⁸ Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1993), 283.

¹⁰⁹ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, 144-146.

“De ki: Ben kendime bile Allah’ın istediğinden hariç ne bir zarar ne de bir menfaat verebilirim. Her topluluğun bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kalırlar ne de bir saat ileri giderler.”(Yunus 10/49).

“Sizi çamurdan yaratan, sonra da bir ecel belirleyen Allah’tır. İsmi konulmuş ecel, Allah’ın katındadır. Sonra siz (yine) endişeye kapılıyorsunuz.” (el-En’âm 6/2).

“Andolsun, senden önce gelen peygamberlerle de dalga geçildi de ben onu inkar edenlere süre tanıdım, sonra da onları yakaladım. (Görseydin ki) azabım nasılmış!” (er-Ra’d 13/32).

“Hiçbir ümmet, kendisine verilen ecelini ne öne çekebilir, ne de onları erteleyebilirler.” (el-Hicr 15/5).

“Eğer Allah, insanları yaptıkları zulümleri sebebiyle cezalandıracak olsaydı, orada yaşayan hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat zalimleri verilen bir süreye kadar erteliyor. Ecelleri geldiği vakit onlar ne bir saat geri alabilirler ne de öne erteleyebilirler.” (en-Nahl,16/61).

“Eğer Rabbinden, daha önce ortaya çıkmış bir söz ve belirlenmiş bir süre verilmiş olsaydı (ceza onlar için de dünyada) kaçınılmaz olurdu.” (Tâ-Hâ 20/129).

“Hiçbir insan, ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir.” (el-Mü’minûn 23/43).

“Senden azabı hemen vermeni istiyorlar. Eğer daha önceden belirlenmiş bir süre olmasaydı, azap tabi ki onlara gelip yapışmıştı. Fakat insanlar farkında değilken, o aniden kendilerine gelecektir.” (el-Ankebût 29/53).

“Rabb’in izni olmadan hiçbir nefise ölüm yoktur. O vakti belirtilmiş bir yazıdır. Kim dünyanın sevabını dilerse ona o sevaptan veririz, kim de ahiret sevabını

dilerse ona da o sevaptan veririz. Biz Allah'a şükredenleri çok yakında ödüllendireceğiz." (Âl-i İmrân 3/145).

"De ki: Size öyle bir gün için söz verilmiş ki, o vakitten ne bir saat geri durabilirsiniz, ne de ileri alabilirsiniz." (Sebe' 34/30).

"Eğer Yüce Yaratıcı geçmişte size söz vermiş olmasaydı aldıklarınıza karşılık size gerçekten büyük bir azap verirdi." (el-Enfâl 8/68).

"Eğer Rabbimiz, yaptıkları sebebiyle insanları (hemen) cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratılmış bırakmazdı. Fakat Rabb, canlı yaratılmışları belirli bir süreye kadar erteliyor. Zamanı gelince gerekeni yapacaktır. Kuşkusuz Rabbimiz, tüm insanları görmektedir." (el-Fâtır 35/45).

"Andolsun onlardan cezası belli bir millete (veya belirli bir vakte) kadar ertelese, mutlaka: "Onu alıkoyan nedir? " derler. Haberiniz olsun; onlara bunun geleceği zaman, onlardan geri duracak değildir ve alaya aldıkları şey de kendilerinin etrafını kuşatacaktır."(Hûd 11/8).

Nuh şöyle söyledi: " Ey kavmim! Şüphemiz olmasın ki, ben sizi, yüce Yaratıcı'ya kul olun diye; Allah'a asi olmaktan uzak durun ve bana tâbi olun ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar bekletsin. (eleştirmeden, ayıplamadan yaşatsın) diyerek açık bir şekilde uyarın kişiyim. Biliniz ki, Allah'ın tanıdığı süre gelince, artık o süre ertelenmez. Keşke bunu bilseydiniz!" (Nuh 71/4).

"Andolsun Musa'ya kitabı gönderdik, o kitapta anlaşmazlığa düşüldü. Eğer Allah'dan bir söz verilmiş olmasaydı kesinlikle aralarında karar verilmiş olacaktı. Gerçekten onlar bundan (Kur'an'dan) yana kuşku verici bir endişe içindedirler."(Hûd 11/110).

"De ki: Tehdit edildiğiniz (azap) yakın mıdır? Yoksa Allah onun için size uzun bir vakit mi koyar, ben bunu bilmem." (el-Cin 72/25).

“Aranızda ölümü size gönderen biziz. Ve biz, önüne geçebileceklerden değiliz.” (el-Vâkia 56/60).

“Onlar kendilerine ilim verildikten sonra sadece aralarındaki ‘tecavüz ve haksızlık’ sebebiyle ayrılığa düştüler. Eğer Allah’tan ismi verilmiş bir ecel için söz verilmiş olmasaydı muhakkak aralarında iş bitirilmişti. Muhakkak ki onlardan sonra kitaba varis olanlar ise her halükarda kitaba karşı endişe verici bir tereddür içindedirler.” (eş-Şûrâ 42/14).

“Andolsun, senden önce de biz peygamberler yolladık, peygamberlere eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın müsadese olmadan hiç bir peygambere herhangi bir ayeti (mucizeyi) getirmek mümkün değildi. Her ecel (tesbit edilmiş süre) için bir kitap (yazı, hüküm, son) verilmiştir.” (er-Ra’d 13/38).

“Rab istediğini ortadan kaldırır ve ortada bırakır. Kitabın özü Allah’ın katındadır.” (er-Ra’d 13/39).

Kainat tamamıyla bir kitap gibidir. Bir yandan harf harf satır satır yazılırken, diğer yandan harfleri ve satırları silinmektedir. Kainatın sayfa düzeninde, himmetli ve insanı şaşkınlığa sürükleyen akışında herhangi bir silinti ya da kazıntı bulunmaz, kainatın bu işleyişi kusursuz olarak devam eder. Bu düzen ve intizam insanları şaşkınlığa düşürse de Kur’an ayetleri bunun, Allah’ın sadece “Kün fe Yekün” emrini vermesinden ibaret olduğunu ve bu oluşun Allah için çok kolay olduğunu bizlere söylemektedir. Yukarıdaki ayetlerde de nasıl yaratma tamamıyla Allah’a aitse ve O’na kolaysa, yaratılan her canlının vakti dolmasıyla hayattan koparılması da O’na kolaydır. Verilen ayetlerde tüm yaratılanların mutlak sonla biteceği bilgisi bulunmakta olup, kader bağlamıyla ilişkilendirilmektedir.

2.3. DİLEME (MEŞİYET) AYETLERİ VE KADER

“Ve sadece Allah’tır gerçekten insanları bağışlayıcı, sevgide kuşatıcı, şanlı kudret tahtının sahibi, istediği her şeyin sonsuz yaratıcısı.” (el-Burûc 85/14-16).

“Gökyüzünün ve yeryüzünün hakimiyeti sadece yüce Yaratıcıya aittir. O, istediğini yoktan var eder; istediğine kız çocuklar, istediğine de erkek çocuklar verir; ya da (istediğine) hem erkek çocuk hem de kız çocuk verir ve istediğine de hiç çocuk vermez onları kısır yapar; çünkü Allah, her şeyi sonsuz ilmi ile bilendir, sınırsız güce sahiptir.” (eş-Şûrâ 42/49).

“Ve (gerçek olan şudur:) istediğini yoktan yaratan ve kulları için en iyi olan şeyi seçen sizin Rabbinizdir. Sonsuz kudretiyle ve yüceliğiyle Rabb, insanların ilaha bazı nitelikler yakıştırarak O’na ortak koştukları tüm şeylerin ve de herkesin kesin olarak üstündedir!” (el-Kasas 28/68).

“Eğer onların senden yüz çevirmesi senin zoruna gitti ise, eğer yapabilirsen yerin altına inebileceğin bir tünel ya da gökyüzüne çıkabileceğin bir merdiven bul ki o insanlara bir mucize getiresin! Allah isteseydi, tabi ki insanları doğruluk ve dürüstlük üzerinde biraraya getirip birleştirdi, o halde sakın ola ki cahillerden olma!” (el-En’âm 6/35).

“Allah’ın istediği hariç (onlar) gökler ve yeryüzü varoldukça o ateşte sonsuz olarak duracaklardır. Çünkü Allah, dilediğini hakkıyla yapandır.” (Hûd 11/107).

“Mutlu kimselere gelince, onlar da cennettedirler. Allah’ın istediği hariç, gökler ve yeryüzü varoldukça onlar da orada sonsuz olarak kalacaklardır. Bu Allah’ın nimetleri bitmez, tükenmez bir ihsandır.” (Hûd 11/108).

“İnsanın arkasında ve önünde Allah’ın isteğiyle insanı koruyan melekler bulunmaktadır. Bir millet kendilerindeki nitelikleri değiştirenceye kadar Allah, o insanlarda bulunan nitelikleri değiştirmez. Yüce yaratıcı bir millete kötülük istedi mi,

artık onun için geri çevrilme yoktur. Onlara Yararıcıdan başka yardım edecek kimse de yoktur.” (er-Ra’d 13/11).

“Rab istediğini siler, istediğini de olduğu gibi bırakır. Tüm kitapların esası Rabb’in katındadır.” (er-Ra’d 13/39).

“Rab kimi hidayete erdirirse, hak olan yolu bulan odur. Kimi de şaşırırsa, işte asıl yoldan sapanlar onlardır.” (el-A’râf 7/178).

“Rab istemedikçe siz isteyemezsiniz. Gerçekten Rabb, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (el-İnsan 76/29,30).

“Alemlerin Rabbi olan Allah, istemedikçe siz isteyemezsiniz.” (el-Tekvir 81/133).

“... Rab isteseydi, işitmelerini de görmelerini de gideriverirdi. Şüphe hiç yok ki Rabbin tüm her şeye gücü yeter.” (el-Bakara 2/20).

Ayetlerde insana verilen irade, onun çeşitli yollardan hangisini isterse seçmeye kadir olabileceği kadardır. Burada Allah’ın verdiği seçme özgürlüğü söz konusudur. Allah, insana dilediğini seçme iradesini vermiştir. Onu herhangi bir eyleme mecbur etmemiştir. Seçme özgürlüğünden sonra o fiili yapmak istemesi ancak Allah’ın dilemesi ve izni ile mümkün olmaktadır.

“Eğer Rab isteseydi, onları tek bir millet olarak yaratmış olurdu. Ancak Rabb, istediğini kendi sonsuz rahmetiyle rahmetlendirir. Zulmedenlere gelince; onlar için ne bir kurtarıcı, ne de bir yardımcı vardır.” (eş-Şûrâ 42/8).

“Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin bölündüğü veya ölülerin konuşturulduğu bir kitap olsaydı bu yine Kur’an olurdu. Hayır, tüm emir Rabb’in’dir. İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki, eğer Rabbimiz istemiş olsaydı, insanların hepsini doğruya erdirmiş olurdu. İnanmayanlar ise, Rabb’in belirlediği süre

gelinceye kadar, yaptıkları ya başlarına zor bir musibet olarak gelecek veya bu musibet yurtlarının yanına inecek. Şüphesiz Rabb, sözünden dönmez. (Veya miadını şaşmaz.) Andolsun, senden önceki peygamberlerle dedalga geçildi, bunun üzerine Ben de o inanmayanlara bir vâde tanıdım, sonra o insanları kısıkrak yakaladım. Sonuçlandırma nasıldı?” (er-Ra’d 13/31-32).

“Gökyüzünde ve yeryüzünde olan ne varsa hepsi Allah’dan ister. Allah, her gün bir iştedir.” (er-Rahmân 55/29).

“Hak olan her şey Allah’tandır; artık isteyen iman etsin, dileyen iman etmeyip doğru yoldan sapsın.” (el-Kehf 18/29).

“Sizden isteyen öne geçer veya isteyen de geri kalır.” (el-Müddesir 74/37).

“İşte bu, hak olan gündür. O halde isteyen Allah’a bir dönüş yolu bulsun.” (en-Nebe’ 78/39).

Yukarda verilen ayetlerde üzerinde durulan konu, Allah’ın kulun irade etmek istediğini yapması, O’nun tek yaratıcı oluşunun ve kudretinin kesin sonuçlarındandır. Bu bağlamda da ayetler kader manasıyla ilişkilendirilerek verilmiştir. İnsan bir işi gerçekleştirmeyi isteyip onu irade etmişse o ancak Allah’ın izin verdiği kadar gerçekleşebilir. Allah’ın izni ve dilemesi olmadan insan ne yaparsa yapsın istediği gerçekleşmez. Eğer Allah, insana irade ve yetki verip her istediklerini yapmış olsaydı dünya nizamı alt üst olurdu. Örneğin bir katilin dünyadaki bütün insanları öldürmesi için bu yeterli olurdu. Ya da başka suçlar içinde aynı sonuçlar oluşurdu. Eğer her insanın kendi dilediğini gerçekleştirme yetkisi olsaydı bu gibi olumsuzlukların önüne geçilemeyecekti. Bu sebeple ayetler, insanın irade eden, Allah’ın ise bu istekleri yaratan olduğunu bizlere bildirmektedir.

2.5. İNSANA AİT FİİLLER VE KADER

“Yüce Yaratıcı kime yol gösterirse, gerçekten doğru yola ulaşan odur. Allah’ın sapıklık içerisinde bıraktığı insanlara gelince, işte büyük hüsrana içinde olanlar da bunlardır.” (el-A’râf 7/178).

Bu ayette, hidayete erdirmeye ve saptırma Rabb’in eylemleri olarak anlaşıldığı gibi; Allah’ın onları isimlendirmesi, sapıklık içerisinde olanlar diye hükmetmesi şeklinde anlamlar verilmiştir. Bu da bize göstermektedir ki, her ne kadar insana ait eylemler de olsa yüce Yaratıcı’nın insanı doğru yola erdirmesi ve sapıklığa sevk etmesi Allah’ın yaratmasıyla olur. Bu bağlamda Allah’ın insana irade hürriyeti vermesi ve bunun sonucunda da insanın seçtiği eylemi yaratması O’nun üzerine vaciptir. Allah, insan dilemedikçe kulu sapıklığa ya da kötülüğe sevk eden eylemleri yaratmaz. Kul kendi iradesi ve seçimiyle doğru olanı yapmayıp yanlış olana yönelmesi sonucunda kendi yolunu seçer ve Allah da o yönde eylemleri yaratır.

Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın insanların kalplerini mühürlemesi de sadece Allah’ın eylemleri olarak verilmektedir.

“Rabb, insanların kulaklarını ve kalplerini mühürlemiştir ve gözlerinin üzerinde de bir perde bulunmaktadır; dehşet verici bir azap onları beklemektedir.” (el-Bakara 2/7).

Ahirette karşılaşılabilecek olan mutluluk ve azabın insanın yaşadığı bu dünyadaki isteklere ve tercihlere bağlı olduğu belirtilmiştir. İnsan kalplerinin mühürlenmesinde de insanın eylemleri sonucunda gerçekleşeceği belirtilir. Kur’an-ı Kerim’de bu eylemin yaratıcıya isnad edilmesi ise, insanların hak olmayana bağlılıkları nedeniyle doğru olanı görme ve kavramada yetersiz kalmalarından dolayıdır. Bu nedenden ötürü de kalplerin mühürlenmesi yüce Yaratıcı’ya dayandırılmaktadır..

“Şüphesiz Allah istediğine rızık bolca, istediğine de rızık ölçülü ve idareli olarak verir. Ve insanların durumunu tüm açıklığıyla görüp haberdar olan da Allah’tır.” (el-İsrâ 17/30).

“... isteklerden arındıran ve mülk sahibi yapan sadece Allah’tır;...” (en-Necm 53/48).

Ayetlerde görüldüğü gibi her yarattığının rızkı Allah tarafından verilirken, bu rızka sebep olan şeyler insanın kendi eylemleriyle alakalıdır. İşte rızık konusunda sorumluluk bu noktada devreye girmektedir. Rızık konusu da kader konusuyla ilintili olarak işlenmiştir.

Vermiş olduğumuz ayetlerin dışında, insanın sorumluluğuna dikkat çeken ve insanın eylemlerinde özgür olduğundan bahseden ayetler ise şunlardır:

“(Hesap günü) tüm insanlar, işlemiş olduğu tüm(kötü) eylemler için rehin tutulacaktır;...” (el-Müddesir 74/38).

“(Hesap Günü) başınıza gelecek her musibet insanın kendi elleriyle yapıp-ettiklerinin bir ürünüdür; bununla birlikte Rab çok bağışlayıcıdır;...” (eş-Şûrâ 42/30).

“... ve hiç kimse, kimsenin yükünü taşıyacak değildir; ve insana çaba harcadığı dışında hiçbir şey verilmeyecektir; ve vakti geldiğinde insana çabasının karşılığı gösterilecek, ve daha sonra da ona tam karşılığı verilecektir;...” (en-Necm 53/38-41).

“De ki: Ne siz bizim yaptığımız suçtan dolayı hesap vereceksiniz, ne de biz sizin yaptıklarınızdan dolayı hesap vereceğiz.” (es-Sebe’ 34/25).

“... gerçeği kabul etmeyen , inkarına katlanacak, adil ve doğru iş yapanlar ise kendileri için iyi ve güzel bir hazırlık yapmış olacaklar;...”(er-Rûm 30/44).

“...Gerçek olan şu ki, Biz insana yolu-yöntemi verdik; şükredici ya da nankör (olması artık insanın kendine kalmıştır.)” (el-İnsan 76/3).

“(Allah’ın emrettiklerini umursamaz hale gelen bu) kimselerin kendi elleriyle yapıp ettikleri neticesinde karada ve denizlerde çürüme ve bozulma başladı: Bu

şekilde (Allah), belki (doğru yola) geri gelirler diye yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını insanlara vereceklerdir.” (el-Rûm 30/41).

Yukarıda verilmiş olan ayetlerde insana ait fiillerden bahsedilirken Allah'ın mutlak yaratıcı olduğu belirtilmektedir. Doğru yolda olmak veya yanlış sapmak insanın asli fiileridir. Bu fiilleri seçme sonucunda sorumlu olma söz konusu olup, neticesinde ceza ve mükafatın oluşması zorunludur. Sorumluluğun insanın iradesi sonucu olduğu belirtilip, ceza ve mükafatın ise yaptıklarının karşılığı olarak verileceği belirtilmiştir. Bir kısım ayetlerde Allah'ın insanı hidayete erdirmesi veya delaletle sürüklemesinin yine insanın iradesi sonucu olduğu belirtilirken bazı ayetlerde de bu irade sonucu o fiillerin mutlak yaratıcısı Allah olarak gösterilmektedir.

Kader konusunun farklı ayetlere dayandırılması, Kur'an'ın bilgi genişliğini ortaya koymuştur. Kur'an her ne kadar bilgi genişliğine sahip olsa da bütün farklı görüşler aynı kaynaktan beslenmişlerdir. Kader konusunda Kur'an'da geçen ayetler, nüzul sebepleri, tarih, semantik, vb. gibi yardımcı ilimlerle daha da açıklığa kavuşturulması gerektiğini düşünmekteyim.

Genel anlamda baktığımızda İslam İnanç Esaslarının kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an'da geçen kader kelimesi ve türevleri kainatta var olan kanun ve yasalara işaret etmektedir. Ayrıca bu yasalar içerisinde, insan eylemlerini seçmede özgür bırakılmıştır. Bu özgürlük kapsamında insanın irade eden ve Allah'ın bu kanun ve düzen içerisinde belli şartlarda eylemleri yaratan olduğu üzerinde durulmuştur.

SONUÇ

Temel inanç esaslarının kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. İslam literatüründe kader konusunun kainatta var olan tüm varlıkları kuşatan yasalara işaret ettiği görülmektedir. Bu düzen Allah'ın yüceliğini ve kudret sahibi oluşunu göstermektedir. Kur'an'da söz edilen bu düzen içerisindeki en etkin varlık insandır. İnsanda bu yasalara tabidir. Bu bağlamda kainatın düzeni ve nizamı anlamına gelen bir kader anlayışının var olduğundan söz edilebilir.

Bazı düşünce ekollerinin kader kavramına "insan davranışının önceden takdiri" anlamını vermesi, Kur'an-ı Kerim'de kast edilen anlam ile bizim işaret etmek istediğimiz anlam ile ilişki kurulamamıştır. Kainatın bir ölçü ve düzen ile yaratıldığı bilgisi, insanın eylemleriyle bu düzenin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Kader ve insanın özgürlüğü konusunda yanlışya düşülen kısım Allah'ın ilim sıfatının farklı algılanışından kaynaklanmaktadır. Bu da Allah'ın insan eylemlerine müdahale ettiği anlamını meydana getirmiştir. Fakat Allah'ın insanın hangi eylemi seçip işleyeceğini biliyor olması, seçilen eyleme müdahalesi anlamına gelmemektedir. Eğer eyleme herhangi bir müdahalenin olduğu düşünülürse o zaman insanın sorumlu tutulması söz konusu olamaz. Ayrıca insanın sorumlu tutulmadığı bir durumdan dolayı ceza ya da mükafata tabi tutulması Allah'ın adalet sıfatına ters düşer.

İnsan kendi özgür iradesiyle eylemlerini seçmektedir. Allah ise onun tercih ettiği bu eylemleri yaratmaktadır. Allah insanı dünyada başıboş bırakmamıştır, sürekli onunla ilgilenmiştir. İnsanın özgür oluşu Allah'ın onu yalnız bıraktığı anlamına gelmemektedir. Bu ilgilenme Allah'ın adaleti ve kanunları çerçevesinde meydana gelmektedir. Allah ile insan arasındaki ilişki göstermektedir ki Allah, insanın özgür bir şekilde istediği fiilleri ilim sıfatı ile bilmektedir. İlahi irade ve kudreti ile eylemleri belirlememektedir. İnsan tarafından seçilen eylemler var olan düzen ve ölçüye uygun şekilde Allah tarafından yaratılmaktadır. Bu manada Allah ile insan arasındaki ilişki sürekli aktif olmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri Siyasi Hadislerin Kelami Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.

Albayrak, Halis. *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*. İstanbul: Şule yayınları, 1993.

Altıntaş, Ramazan. "Sistemik Dönem Kelam Okulları Mu'tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler ve Ana Eserler". Kelam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 63-104. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Ardoğan, Recep. *Delillerden Temellere Sistemik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*. İstanbul: Klm Yayınları, 2014.

Arıklı, Ercan. "Milliyet" Büyük Larousse. 17: 9078-9095. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.

Civelek, İbrahim. *Kaza ve Kader ile İlgili Hadislerin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Coşar, H. İbrahim. *Kader Anlayışının Kur'an bağlamında Sosyo-Psikolojik Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Çelebi, İlyas. "İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları". Kelam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 47-63. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.

Çelebi, İlyas. "Mu'tezile". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 31: 391-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çelik, Hüseyin. "Hürriyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 18: 505-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Çetin, Rabia. Gazali'de İnsan Özgürlüğü. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dini Araştırmalar Dergisi*, 14/2 (Temmuz-Aralık 2011): 70-86.

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî. *Kitabü'l Lüma'*. Beyrut: İz Yayınları, 1953.

Güler, İlhami. Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi). Ankara: Fecr Yayınları. 2001.

Hindi, Alaaddin Aliyyül Muttaki. *Kenzü'l Umma*. Beyrut: 2010.

İbn-i Manzur, Ebu Celalettin. *Lisanu'l Arab*. 10: Beyrut: 2009.

- İrfan, Abdulhamid. *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*. çev. M. Saim Yeprem. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karadaş, Çağfer. "İnsan Fiilleri". Kalam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 403-418. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Karadeniz, Osman. "Ecel ve Onur". Kalam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 459-466. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayrettin. "*Kur'an-ı Kerim Meali*". Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Keklik, Nihat. *Sadrettin Konevi'nin Felsefesinde Allah-Kainat-İnsan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1967.
- Keskin, Halife. *İslam Düşüncesinde Kader ve Kaza*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Kılavuz, A. Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kalam'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1987.
- Kılıçoğlu, Safa. "*Milliyet*". Meydan Larousse. 6:81. İstanbul: Meydan Yayınları, 1972.
- Namlı, Tuncer. *Ahlaki Kavramlarda Anlam Arayışı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- Oğuz, M. İhsan. *İslam'da Kaza ve Kader*. İstanbul: Oğuz Yayınları, 1993.
- Öner, Necati. *İnsan Hürriyeti*. Ankara: Divan Kitabevi, 2014.
- Özan, Mustafa Nihat. *Küçük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988.
- Özler, Mevlüt. "İlahi İsim ve Sıfatlar". Kalam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 219-262. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Özsoy, Ömer. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2001.
- Sa'düdd'in Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhanîddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî. *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l Akaid*. 1.bs. Dergah Yayınları, 1980-2015.

Şahin, Hüseyin. *Kaderin İrade ve Kudret Sıfatıyla İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

Şensoy, Güvenç. *Abdulkadir el-Haznavi'nin er-Risaletü'l-Hamzâviyye fi Beyanı Hakikati'l-fark Beyne Kesbi'l Eş'ariyye ve'l Maturidiyye adlı eserinin tahkihi, tahlili ve tercümesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Topaloğlu, Bekir. "Cebriyye". *Kelam Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Topaloğlu, Bekir. "Kader". *Kelam Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014

Toprak, Süleyman. İnsan Fiilleri Konusunda Mâtürîdî ve Eş'arî Arasındaki İhtilaf. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1* (Ocak 1990): 165-186.

Üzüm, İlyas. "Kaderiyye" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 24: 64-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 24: 58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kesb". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 25: 304-306. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kıdem". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 24: 394-395. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yazıcıoğlu, M. Sait. "Fiil", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.13: 59-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Yeprem, M. Saim. *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*. Ankara: Marifet Yayınları, 1994.

Yeprem, M. Saim. *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.

Yeprem, M. Saim. *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.

Yeşilyurt, Temel. “Maturidilik: Önemli İsimler ve Temel İlkeler”. Kalam El Kitabı. Ş. Ali Düzgün. 147-156. Ankara: 2013.

Zedibi, Ebu'l Feyz. *Tacul Arus Fi Şerhi'l Kamus*. Beyrut: Darul Fikir Yayınları, 1994.

